

Olga Janša-Zorn

HISTORIČNO DRUŠTVO ZA KRANJSKO (nadaljevanje)

VII. PRISPEVKI V DRUŠTVENEM ČASOPISU (1846–1868)

Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, glasilo Historičnega društva za Kranjsko, prične izhajati leta 1846 na predlog H. Coste.¹⁹⁴ Prvi dve leti je to mesečnik, potem nekaj časa na predlog Antona Schuberta na občnem zboru decembra 1847 izhajajo štirikrat letno, potem spet vsak mesec. V šestdesetih letih se že kaže kriza. 1863 se pojavijo dvojne številke, število števil na leto pa pada. Začetek je bil precej skromen, prva številka ima le štiri strani velikega formata, skupno pa šteje prvi letnik 72 strani. Kmalu se je stanje precej izboljšalo in posamezne številke imajo osem strani ali več. Po posameznih letih je bilo takole:

Letnik	Leto	Število števil	Število strani	Urednik
1.	1846	12	72	odbor društva ¹⁹⁵
2.	1847	12	116	odbor društva
3.	1848	4	96	odbor društva
4.	1849	4	100	odbor društva
5.	1850	4	44	odbor društva
6.	1851	10	94	dr. V. F. Klun
7.	1852	12	96	dr. V. F. Klun
8.	1853	12	96+11 (statut, seznam članov)	dr. V. F. Klun
9.	1854	12	96+7 (seznam članov in zamenjav)	dr. V. F. Klun
10.	1855	12	96+18 (seznam članov, zamenjav in daril)	dr. V. F. Klun
11.	1856	12	126 (z registrom)	do avg. 1856 Klun od sept. 1856 E. H. Costa
12.	1857	12	166 (z registrom)	dr. E. H. Costa
13.	1858	12	104 (z registrom) +8 (seznam članov in zamenjav)	3 štev. uredil Costa, aprilsko komisija od maja dalje Rebič
14.	1859	12	108+8 (z registrom)	2. štev. Rebič, od marca dalje Dimitz
15.	1860	12	112 (z registrom)	A. Dimitz
16.	1861	12	107 (z registrom)	A. Dimitz
17.	1862	12	114+10 (register, članstvo, zamenjave)	A. Dimitz

¹⁹⁴ MHK 1858, str. 79–80 (Genesis des Historischen Vereins für Krain).

¹⁹⁵ Gratzy v Repertorium zur 50-Jährigen Geschichtsschreibung Krains, str. 45 navaja, da je bil Klun urednik od 1846 do sept. 1856, kar ne drži, saj se je Klun šele 1849 vrnil v Ljubljano.

Letnik	Leto	Število števil	Število strani	Urednik
18.	1863	12(9)	102+6 (register)	A. Dimitz
19.	1864	10	106+8 (register)	A. Dimitz
20.	1865	11	124+13 (register)	A. Dimitz
21.	1866	4	42 (z registrom)	A. Dimitz
22.	1867	2	129	A. Dimitz
23.	1868	1	72	A. Dimitz

Kriza pri izdajanju Mittheilungen se kaže predvsem leta 1850 (44 strani) in 1866 (42 strani). Za krizo leta 1850 bi lahko rekli, da je na eni strani verjetno posledica revolucionarnih dogodkov 1848, saj niti 1848 niti 1849 ni bilo občnega zbora društva, sklican je bil šele 5. septembra 1850 in tedaj je društveni ravnatelj dejal, da so se duhovi pričeli umirjati in da upa, da se vrneta red in mir in s tem vloga društva, ki jo je imelo v prvih letih obstoja. Po drugi strani je pa vzrok tudi v tem, da je tedaj društvo postalo samostojno. Kriza leta 1866 je najbrž posledica vojne in kolere, ko je licejska stavba spremenjena v bolnišnico, kar onemogoča delo v društvenem arhivu in knjižnici.

Praviloma so bili uredniki časopisa vsakokratni tajniki Historičnega društva za Kranjsko, vendar imamo izjeme. Prva leta je uredništvo sicer kolektivno, vendar je iz poročila občnega zbora 1850 razvidno, da je bil nekaj časa redaktor Likavec,¹⁹⁶ nekaj časa pa najbrž tajnik Ulepič. Klun omenja, da sta za Ulepičem kratek čas urednika H. Costa in Rechfeld.¹⁹⁷ Najdaljšo dobo urednikovanja ima Dimitz, kar devet let in pol (1859–1868), čeprav tudi on ni ves čas tajnik društva. Sledi Klun šest let, to je od 1851 do 1856, potem dr. E. H. Costa dve leti (1856–1858), Rebič približno eno leto (1858–1859), aprilka številka 1858 pa je urejena kolektivno.

Uredniki so vsak po svoje dali določen pečat društvenemu glasilu. Za prva leta bi lahko rekli, da prevladuje antika, najbolj na višini se mi zdi Klunovo in Costovo urednikovanje, saj je v njunem obdobju obravnavana problematika najbolj pestra, t.j. od objave virov do člankov in razprav, ki se nanašajo na razna, tudi novejša obdobja, predvsem pa se oba lotevata tudi teoretičnih historiografskih problemov in bibliografije. Za Dimitzevo obdobje je značilno pomanjkanje sodelavcev, zato urednik veliko prispevkov pripravlja sam, v glavnem pa ne gre za razprave, ampak za objave virov.

H. Costa je leta 1850 predlagal, poleg tega, naj časopis spet zhaja mesečno, naj bo vsakokratni tajnik društva tudi urednik Mittheilungen, vendar naj ravnateljstvo da soglasje za objavo vsakega članka.¹⁹⁸ Torej je ravnateljstvo predstavljalo nekaj uredniški odbor. Toda zdi se mi, da najbrž ravnateljstvo, vsaj kasneje, ni sklepalo o objavi posameznih člankov, ampak je tu imel urednik precej svobodne roke. Na to bi kazalo dejstvo, da so v času uredništva dr. E. H. Coste najprej na občnem zboru 5. marca 1857 izrekli pripombo (Elze), naj bi bil urednik bolj kritičen pri urejanju društvenega glasila,¹⁹⁹ na naslednjem občnem zboru 15. aprila 1858 pa so izvolili redakcijsko komisijo iz dveh članov (Dežman in Nečasek),²⁰⁰ ki naj bi bila v pomoč uredniku, zaradi česar je potem E. H. Costa odstopil.

Mittheilungen so imele nekatere stalne rubrike. Vsa leta imamo **Seznam pridobljenih predmetov Historičnega društva za Kranjsko** (Verzeichniss der vom historischen Provinzial-Vereine für Krain erworbenen Gegenstände). V prvih letnikih se sproti v vsaki številki objavljajo nove pridobitve knjig, rokopisov, listin, portretov in novcev. Zmeraj so navedeni darovalci, kar je pa kupljeno, je prav tako zapisano. Od leta 1854 dalje so pridobitve objavljali za vse leto skupaj, darila pa so razdelili v posamezne skupine, in sicer: I. tiskane stvari a) zaseb-

¹⁹⁶ MHK 1850, str. 21.

¹⁹⁷ MHK 1857, str. 52.

¹⁹⁸ MHK 1850, str. 24.

¹⁹⁹ MHK 1857, str. 36.

²⁰⁰ MHK 1858, str. 29–34.

nikov, b) institucij, c) društev, II. rokopisi, III. slike, bakrorezi, portreti, zemljevidi, IV. stari, orožje, V. novci.

Tak seznam je bil vsekakor bolj pregleden, vendar se ni obnesel. Že 1856 je namreč H. Costa na mesečnem zboru predlagal, naj se pridobitve objavljajo spet vsak mesec.²⁰¹ Pri tem je ostalo v glavnem do konca izhajanja *Mittheilungen* leta 1868, vendar ne v vsaki številki, ampak po potrebi v nekaj številkah na leto. To rubriko so praviloma pripravljali društveni tajniki.

Med najstarejšimi je rubrika **Lapidarni spomeniki Kranjske** (*Die Lapidar-Denkmal* Kranjs), ki jo imamo v letih 1846 do 1850. V njej so opisani predvsem razni rimski nagrobniki v Ljubljani, deloma pa tudi od drugod, po navadi so priložene še litografije posameznih spomenikov. Pisca te rubrike sta Ulepič in Jelovšek. Po Ulepičevem odhodu iz Ljubljane je rubrika po letu 1850 prenehala.

Leta 1854 je Klun odprl novo rubriko z naslovom **Alterthümliche Funde**, kjer naj bi se zbirali podatki o najdbah iz rimske dobe in iz srednjega veka, zgodovinske notice o cerkvah, gradovih, samostanih, mestih in trgih, pa tudi ustno izročilo in pripovedi predvsem iz časa turških vojn, pripovedke o starih navadah in nošah.²⁰² Vendar se pa rubrika ni kaj posebno obnesla in je kmalu prenehala.

Že leta 1847 pričnejo v rubriki **Diplomatarium Carniolicum** objavljati arhivsko gradivo, ki je pritekalo v arhiv Historičnega društva. Tudi s temi objavami je pričel Ulepič, ko je bil poslevoedeči tajnik društva, nadaljevala pa sta Rechfeld in predvsem Klun. Tudi ta rubrika je prenehala po Klunovem odhodu iz Ljubljane 1856, čeprav si je njegov naslednik dr. E. H. Costa prizadeval, da bi jo obnovil.²⁰³ V šestdesetih letih se objavlja zelo veliko različnega arhivskega gradiva od srednjeveških listin preko urbarjev do raznih virov iz dobe francoske oblasti na Kranjskem. V mnogih primerih gre za regeste iz posameznih arhivov raznih gospodstev na Kranjskem, objavljajo pa se tudi listine in regesti, zbrani zunaj Kranjske, vendar nanašajoči se na Kranjsko. Taki primeri so prispevki ravnatelja štajerskega zgodovinskega društva dr. Georga Götha, ki je v graških arhivih zbral vrsto listin in regestov. Tomašek iz Celovca je napravil podobno zbirko regestov, nanašajočih se na Kranjsko, objavljali pa so tudi izvlečke iz P. Bianchi: *Documenta historiae Foro-Julienensis* itd. S problematiko objavljanja virov so se v šestdesetih letih ukvarjali poleg Dimitza še Hicinger, Elze, Kozina.

Poskus da bi imeli stalno rubriko **Literatur**, ki jo je 1846 prav tako pričel Ulepič in objavljal ocene novejšje literature s področja zgodovinskega, se na začetku ni obnesel. Mislim, da tudi zato ne, ker so nekatere tovrstne ocene presegle meje poročanja in so postale kar cela razprave, kot je bilo to ob oceni knjige zgodovinarja Horvata iz Pešte z naslovom *Urgeschichte der Slaven, oder über die Slavinen . . .* (1845), ki jo je skozi dva letnika obširno pisal Rechfeld.²⁰⁴

V času Klunovega uredništva so pod skupnim naslovom **Wissenschaftliche Notizen** objavljali poleg drugih znanstvenih novic tudi poročila o novih knjigah (1853, 1854) in morda je Klunova rubrika **Heimatliche Literatur**²⁰⁵ bila poskus obnovitve tega, kar je začel Ulepič.

Kot posebna rubrika se pojavlja tudi **bibliografija**. Največ smisla zanjo je pokazal E. H. Costa, ki je zaradi svoje široke razgledanosti zasledoval mnoge avstrijske in nemške revije in v njih tudi sam objavjal. Kot pravnik se je specializiral zlasti za pravno problematiko in leta 1858 v Braunschweigu izdal *Bibliographie der deutschen Rechtsgeschichte*.

Costa je pričel objavljati bibliografijo v *Mittheilungen* 1855 pod naslovom **Beiträge zur Literatur betreffend Krain's Geschichte, Topografie und Statistik** (1855–1857). O namenu te bibliografije je spregovoril v članku *Ein Paar Worte über die Beiträge zur Literatur der Geschichte, Topografie und Statistik Krain's*, kjer je povedal, da ima v načrtu Bibliografijo Carniolicum,²⁰⁶ za katero je zbral podatke v raznih časopisih in drugih poročilih o izdajanju knjig in je pozival tudi druge člane društva, naj bi pregledovali starejše in sodobne časopise in pri-

²⁰¹ MHK 1856, str. 81.

²⁰² MHK 1854, str. 27.

²⁰³ Podrobneje obravnavam *Diplomatarium Carniolicum* v poglavju o arhivu Historičnega društva.

²⁰⁴ MHK 1846 in 1847.

²⁰⁵ MHK 1854, str. 95.

²⁰⁶ MHK 1855, str. 95.

spevali k bibliografiji. Zaveda se sicer, da to nikakor ne bo popolna bibliografija, vendar je pa prepričan, da bo na ta način rešil pozabe veliko stvari. Bibliografija je izhajala v nadaljevanjih, posamezna dela oziroma članki so bili oštevilčeni, skupaj je tako objavil 518 bibliografskih enot (velikokrat je več člankov pod eno številko). V glavnem je zapisoval tekočo literaturo, včasih je posegel tudi nazaj. Costa opozarja, da za to bibliografijo pridejo v poštev tako članki v časopisju kot vsa druga dela, ki se v večji ali manjši meri nanašajo na Kranjsko. Pri izboru je Costa dajal velik poudarek literaturi o Slovanih nasploh. Pri navajanju bibliografskih podatkov sicer ni dosleden, ker ponekod navaja strani, drugje ne, članke iz Novic našteva prevedene v nemščino, po drugi strani pa v italijanščini pisane pušča v originalu, češke navaja dvojezično, t.j. češko in nemško. Včasih omenja le »zgodovinske članke v Novicah, ki so razvidni iz letnega registra.« Iz bibliografije se vidi, da je redno pregledoval časopise, kot so: Donau, Wiener Zeitung, Laibacher Zeitung, Österreichische Blätter für Literatur, Lloyd, Triester Zeitung, Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften ipd. Včasih v posebnem odstavku navaja starejša dela, še posebej iz 18. in prve polovice 19. stoletja.

Sama bibliografija tudi kaže, da so mnoge članke ponatiskovali tako v Laibacher Zeitung kot tudi v Mittheilungen in drugih revijah, na drugi strani se pa vidi, da so nekateri člani kranjskega historičnega društva (Klun, Costa itd.) dosti objavljali v raznih avstrijskih in nemških časopisih, in to zlasti o zgodovini Kranjske. Prav tako so o kranjskem historičnem društvu in o Mittheilungen izšle številne ocene v nemških in avstrijskih časopisih.

1857 je bibliografija dobila nekoliko spremenjen naslov, in sicer **Beiträge zur Literatur, betreffend Krain's Geschichte**, pisala pa sta poleg Coste nekaj še P. Radič in Hicinger. Omeniti velja še bibliografijo starejših slovenskih tiskov, ki jo je pripravil Jernej Lenček²⁰⁷ pod naslovom Verzeichniss älterer slovenisch gedruckter Werke als Beitrag zur Verfassung einer vollständigen slovenischen Bibliografie. Začenja z reformacijo in končuje nekako z letom 1840, skupno našteje 84 del, vendar zajema v glavnem cerkveno literaturo, posvetne pa ne (tako npr. ni Vodnikovih Pesmi za pokušino, Kuharskih bukev ipd.).

Poleg omenjene bibliografije je dr. E. H. Costa pričel objavljati še nekakšno **komentirano bibliografijo** pod naslovom **Literaturberichte und wissenschaftliche Nachrichten**, kjer je na kratko ocenjeval različna historiografska dela, ki so tedaj izhajala v Evropi, in včasih navajal tudi podrobnejšo vsebino. Tudi ta dela so bila oštevilčena. Tako je pod št. 56 na skoraj dveh stolpcih spregovoril o vsebini spominov maršala Marmonta, ki so izšli v Parizu pod naslovom Mémoires du Maréchal Duc de Raguse de 1792–1832²⁰⁸ in ki omenjajo tudi Ilirske province. Pod št. 101 nam predstavlja Monumenta Habsburgica II/1 in med drugim razpravlja o cirilski in glagolski pisavi.²⁰⁹ V isti številki Mittheilungen (julij 1857) so objavili še sestavek Arbeiten in Krain für die Monumenta Habsburgica, kar je ponatis predavanja J. Chmela iz Sitzungsberichte der Wiener Akademie XXII, 46–50. Pod št. 127 je na kratko označen Kozlerjev Kratek slovenski zemljopis, ki je izšel 1854, pod št. 134 Wurzbachov Biografisches Lexicon. V ta prikaz je zajetih iz tedanje sodobne literature največ ocen raznih časopisov, ki so z zamenjavami prihajali v knjižnico Historičnega društva za Kranjsko, izdaje dunajske akademije, razne svetovne zgodovine ipd.

Leta 1858, ko Costa ni bil več urednik Mittheilungen, so bibliografije v pravem pomenu prenehale izhajati, izhajajo pa še ocene posameznih zgodovinskih del v rubriki **Literarische Anzeige, Krain betreffend**, od leta 1859 dalje pa imamo te ocene pod skupnim naslovom **Literarisches** ali kar **Literatur**. Posameznih ocen se lotevajo E. H. Costa, H. Costa, P. Radič, A. Dimitz. Izmed del, ki so v tej rubriki ocenjena, naj omenim J. B. Weiss: Lehrbuch der Weltgeschichte (izšlo 1859), dalje R. Puff: Marburger Taschenbuch für Geschichte Landes und Sagenkunde der Steiermark (Graz 1859),²¹⁰ Vodnikov spomenik (Ljubljana 1859), ki ga je uredil dr. E. H. Costa; o njem je poročal najprej Dimitz, nato pa še bolj obširno H. Costa.²¹¹ Po letu 1860 so tudi tovrstne ocene bolj redke, zato se omenjena rubrika ne pojavlja več. Na

²⁰⁷ MHK 1857, str. 89–92.

²⁰⁸ MHK 1857, str. 36.

²⁰⁹ MHK 1857, str. 96.

²¹⁰ MHK 1859, str. 62.

²¹¹ MHK 1859, str. 100–104, 52–55.

posameznih mesečnih sestankih zasledimo pa še zmeraj opozorila na novejša zgodovinska dela.

Kot edina bibliografija se v času Dimitzovega uredništva pojavi izvleček iz 1. dela Bibliografije Hrvatske Ivana Kukuljevića, ki je izšla v Zagrebu 1860 in je vsebovala 2605 bibliografskih enot. Za objavo v Mittheilungen so izbrali 25 enot, ki se nanašajo na Kranjsko.²¹²

Med stalne rubrike lahko štejemo tudi **Društvena poročila** (Vereins Nachrichten), ki se pojavijo v februarški številki 1852 in je bil njihov namen objavljati vse zanimive vesti o društvenem dogajanju. Vendar se je kasneje to zreduciralo na obvestila o novih članih, o članih, ki so izstopili ali umrli.

Vsa leta so redno objavljali **poročila o občnih zborih**, ki so bili enkrat letno, z izjemo leta 1848, 1849, 1864 in 1866, ko jih ni bilo. Občni zbori so izpuščeni 1848, 1849 zaradi revolucije, 1864 najbrž zaradi nastajajočih notranjih trenj in prezaposlenosti članov ravnateljstva, 1866 pa zaradi vojne in kolere, ker je bila licejska zgradba, kjer je bil sedež društva, spremenjena v bolnišnico. Poročila o občnih zborih (Protocoll über die General-Versammlung . . .) so redno prinašala seznam udeležencev, govor ravnatelja, poročilo tajnika, poročilo blagajnika, povzetek diskusije in povzetek predavanja, ki je bilo podano na občnem zboru.

Prav tako so redno poročali o **mesečnih zborih** (Monatsversammlungen), podali so kratko vsebino predavanj in diskusije ob njih, včasih pa so objavljena kar predavanja v celoti.

Od časa do časa so kot prilogo objavljali tudi **seznam članov** društva, in sicer častnih, dopisnih in pravih ter **seznam zamenjav**. Zadnjič so ti sezname objavljene 1862.

Velik poudarek dajejo Mittheilungen biografijam pomembnih osebnosti. Iz teh objav nastane stalna rubrika **Znameniti Kranjci** (Berühmte Krainer, kasneje pa Ehrenhalle berühmten Krainer). Prve biografije se pojavijo že leta 1848, v petdesetih letih so precej pogoste, v šestdesetih letih pa jih je občutno manj. Vsekakor je zanimivo, koga so uvrstili med znamenite može Kranjske. Med oštevilčenimi biografijami si po vrstnem redu sledijo:

1. P.P. **Glavar** 1848, str. 29–45 (pisec Ph. J. Rechfeld),
2. F. **Hladnik** 1849, str. 69–86 (pisec Ph. J. Rechfeld),
3. J. C. **Likavec** 1850, str. 1–3 (napisal Henrik Costa),
4. grof F. J. **Hannibal** 1851, str. 3–4 (biografsko skico je 1846 napisala Margaretha Hohenwart, roj. Erberg),
5. J. **Repežič** 1851, str. 55–57 (avtor E. C.),
6. Gregor **Carbonarius** v. Wiesenegg 1851, str. 71 (avtor F. X. Legat),
7. Jurij **Slatkonja** 1851, str. 91–92 (iz J. L. Groote, Chronologisches Verzeichniss der Bischöfe und Erzbischöfe zu Wien, 1794),
8. Joseph Camilo v. **Schmidburg** 1852, str. 3–7, 9–11 (avtor H. Costa),
9. Tomaž **Dolinar** 1852, 17–24, 29–30 (J. Kudler, univ. prof. na Dunaju, je napisal razpravo, ki je bila objavljena v Zeitschrift für österreichische Rechtsgelehrsamkeit und politische Gesetzkunde),
10. Jurij **Japelj** 1852, str. 39–40, 47–48 (ponatis iz Carinthie 1852),
11. **Lattermann** 1855, str. 5–7 (predavanje H. Coste na občnem zboru),
12. Matija **Čop** 1857, str. 129–131 (napisal M. Kosmač),
13. Constantin **Wurzbach** v. Tannenbergl 1857, str. 131–132 (ponatis iz Die Zeit 1857, str. 478),
14. Jernej **Kopitar** 1857, str. 141–143 (po avtobiografiji v B. Kopitars Kleinere Schriften objavil Miklošič na Dunaju 1857),
15. Ant. Alex. grof **Auersperg** (A. Grün) 1857, str. 143–144 (iz Wurzbachovega Biografisches Lexicon),
16. Rudolf **Apfaltern** 1858, str. 10 (ista),
17. Janez **Bleiweis** 1858, str. 10–11 (ista),
18. Tomaž **Hren** 1858, str. 13–18 (iz J. Stepischnegg: Thomas Chrön, Fürstbischof von Lai-bach, 1856).

²¹² MHK 1862, str. 10–11.

Rubrika o znamenitih Kranjcih pravzaprav ni nekaj povsem originalnega, saj jo poznamo npr. že iz časopisa *Carniolia*, kjer so jo poimenovali *Gallerie berühmter Krainer*, vendar so bili tam prispevki sorazmerno kratki, medtem ko so v *Mittheilungen* nekateri že kar obširne študije (Glavar, Hren, Hladnik, Dolinar). Najbolj daleč nazaj v zgodovino so posegli z opisom dunajskega škofa Slatkonje, t. j. v drugo polovico 15. in 16. stoletje. Potem imamo iz dobe protireformacije Tomaža Hrena, iz 17. stoletja je osebni zdravnik Petra Velikega Jurij Voglar (Oglar) – Carbonarius, doma iz Nakla pri Kranju, ki je svojemu rojstnemu kraju zapustil 5000 gld. Največ je opisov mož, ki so delovali v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. Posamezniki so našli mesto med znamenitimi Kranjci tudi po zaslugi nekaterih članov društva. Tako je npr. leta 1851 tedaj komaj 21-letni E. H. Costa pisal o Jožetu Repežiču (1755–1842) iz Loža, ki je bil znan predvsem kot numizmatik, zapustil pa je tudi štipendijsko ustanovo za dva študenta oziroma dijaka letno iz ložanske fare. To štipendijo je dobil tudi E. H. Costa (100 goldinarjev letno), ko je študiral v Gradcu.²¹³ Jožef Schmidburg je našel mesto med znamenitimi Kranjci morda tudi zato, ker je bila njegova hči Antonija poročena z ravnateljem društva Antonom Codellijem.²¹⁴ Zanimiva je uvrstitev Tomaža Dolinarja (1760–1839), znanstvenika, pravnika z liberalnimi nazori, ki mu je Metternich osebno preprečil objavo rokopisa o vprašanju zakonskega prava. V zvezi s tem rokopisom je bil zaslišan po Dolinarjevi smrti tudi njegov glavni dedič nečak Martin Kuralt.²¹⁵ *Mittheilungen* prinašajo ponatis članka J. Kudlerja, ki je Dolinarja opisal kot velikega in zaslužnega pravnega strokovnjaka; omenjen je tudi rokopis, ki je obtičal pri cenzuri.

V vrsti oštevilčenih biografij pa npr. ni Valvasorja, Zoisa, Linharta, Prešerna. Kljub temu se pa o njih in njihovem delu večkrat piše. Zlasti jih omenja Klun v pregledu zgodovinopisja na Kranjskem. Sprva so pisali originalne biografije, pozneje so si pomagali po Kosmačevem nasvetu (1857) tako, da so objavljali tudi: avtobiografije, biografije, ki so izšle zunaj Kranjske, ponatise iz drugih kranjskih časopisov.

Na sploh se je v *Mittheilungen* dosti pisalo o protestantskih piscih, posebno še o Trubarju; s tem v zvezi je prišlo celo do polemike med Elzejem in Hicingerjem,²¹⁶ o začetkih tiskarstva pri nas, zlasti o J. Mandeljcu (Manlius).²¹⁷ Pisali so tudi o škofu Herbersteinu (1850), o Žigi Herbersteinu (1856, 1857), o G. Gruberju (1855), o Tiffernusu (1858), o Tauffererju (1858), Hallersteinu (1861), Radeckem (1860). O nekaterih se govori tudi na mesečnih sestankih, tako o I. Tauffererju 1862 predava P. Radič, o Tiffernusu pa leta 1858 I. Orožen. Objavili so tudi vrsto nekrologov in biografij sodobnikov, npr. K. Ulepiča, P. Hicingerja, J. Poklukarja, F. Metelka, F. Miklošiča, J. A. Zupančiča, škofov Barage in Wolfa, J. Likavca, R. Puffa, Šlakerja idr. Zanimivo je Radičevo pisanje ob Schillerjevi stoletnici o Koseskem in Prešernu.²¹⁸ Čopovi biografiji je dodan odlomek Prešernove pesmi V spomin Matiji Čopu v slovenščini in nemščini. Poleg kranjskih so opisani še nekateri drugi znameniti možje, ki so bili tako ali drugače povezani z delom društva, npr. pokrovitelj nadvojvoda Janez (nekrolog 1859) in častna člana Aleksander Humboldt (1859) in J. Grimm (ob smrti na mesečnem sestanku oktobra 1863).

Čeprav *Mittheilungen* večkrat poudarjajo, da niso politični list, pa objavijo leta 1848 dva cesarska manifesta z dne 16. in 19. oktobra in dodajo še nekakšen komentar prof. Rechfelda. Rechfeld obsoja preveč radikalne zahteve revolucionarjev, napada dunajski časopis *Radical* in »čez noč vznikle in dozorele divje publiciste«. Ti po njegovem »vzbujajo vstajo, potem pa zahtevajo, naj bo vstaja s koncesijami zadušena: ko je to storjeno, povelečujejo svoje zasluge za državo . . . Povsod vidijo proletarce . . . Delavcem hočejo preskrbeti delo, sami pa preganjajo tiste, ki morejo delavcem dati delo. Država naj nedelavne delavce hrani, oni pa rušijo državo . . .« Spotakne se tudi ob predlog o odpravi smrtno kazni in piše: »smrtno kazen, to tako naravno in potrebno izravnava, hočejo odpraviti, kajti potem bi mogli brez strahu in skrivanja rovariti . . . in sam učeni svet jim pošilja poroka za načelo, da je smrtna kazen ome-

²¹³ V. Urabas, Dr. Etbin Henrik Costa. V Ljubljani 1877, str. 11.

²¹⁴ S. Kranjec, SBL, III. knj. str. 223–224 (J. K. Schmidburg).

²¹⁵ J. Žontar, Rokopis dr. Tomaža Dolinarja, ZČ 8, 1954, str. 155–157.

²¹⁶ MHK 1864, str. 54, 84.

²¹⁷ MHK 1852, str. 34, 65.

²¹⁸ MHK 1859, str. 86.

jitev svobode«. Predvsem pa razmišlja Rechfeld o zahtevi po svobodi, za katero meni, da jo revolucionarji po eni strani kličejo, po drugi pa z nogami teptajo, prav tako gesla svoboda, enakost, bratstvo. Ob koncu se sprašuje, ali bodo vsi dobromisleči kot en mož vstali in rekli: »Mi hočemo svobodo, toda nočemo svobode radikalov in njihovih tovarišev.«²¹⁹

V posebnem prispevku »Spominjanje na 48. leta« je Jelovšek na kratko opisal spremembe v Evropi, ki so se zgodile ob obletnicah, ki so končujejo na 48. Začel je kar z letom 48 in končal z letom 1748. V uvodu je omenil nekatere spremembe, ki jih je prinesla francoska februararska revolucija 1848, posebej proglasitev republike in revolucije v Prusiji, na Bavarskem in v Avstriji.²²⁰

Iz leta 1848 je zanimiv še poziv članom društva in vsem prijateljem zgodovinskih raziskav, naj pišejo za društveno glasilo članke, ki bi se nanašali na zgodovino Kraljestva Ilirije.²²¹ V istem pozivu je govor tudi o reformah, ki jih prinaša čas in izraženo upanje na njihov uspeh. Pisec ni podpisan. Zanimanje za dogodke leta 1848 se kaže tudi v kasnejših letih. 1851 je Klun v imenu ravnateljstva pozival člane društva in vse prijatelje domovine, naj zbirajo podatke o zanimivih dogodkih v deželi leta 1848–1850, naj zbirajo letake, plakate in zidne razglase (Flugschriften, Placate, Maueranschläge), pa tudi časopise, kot so Novice, Vedež, Pravi Slovenec, Slovenija in Sloveniens Blatt.²²² Vse to bi ravnateljstvo odkupilo.²²³

Kasneje se čuti tudi teža avstrijsko-pruske vojne in leta 1866 prinesejo Mittheilungen prispevek Franca Schollmayerja²²⁴ o prostovoljskem korpusu kranjske deželne brambe 1866 (Das freiwillige krainische Landeschützen-Corps anno 1866), kjer je natančno opisano, kako se je ta korpus organiziral. Tu najdemo podatek, da je bilo 10. avgusta 1866 zbranih preko 500 mož in razdeljenih v 4 stotnije, opisan je sestav in dodan vrstni red vseh oficirjev kranjske deželne brambe. Avtor članka je kot stotnik sam poveljeval 3. stotnji. Po končani vojni je na občnem zboru januarja 1867 ravnatelj Historičnega društva za Kranjsko dr. H. Costa potožil, »da so časovne razmere žal škodljivo vplivale tudi na naše društvo, ki ima lepo nalogo, da osvetluje domovinsko zgodovino in s tem pospešuje domovinsko ljubezen.« H. Costa je povedal še, da je več članov izrazilo željo, naj se občni zbor prestavi na mirnejši čas. Tako leta 1866 občni zbor sploh ni bil sklican.

* * *

Prve letnike Mittheilungen (1846–1849) so z majhnimi izjemami napisali vodilni člani društva, in sicer tajnik Ulepič, član odbora H. Costa, kustos A. Jelovšek, F. X. Richter, P. Hicinger in zlasti Filip Jakob Rechfeld. Kar se tiče vsebine prispevkov, v tem času prevladuje starejša zgodovina, predvsem antika (Rechfeld, Ulepič, Richter), nato cerkvena zgodovina (Richter) in ocene del, ki se ukvarjajo s starejšo zgodovino Slovanov (ocena dela S. Horvata *Urgeschichte der Slaven* . . . , izšlo v Pešti 1844). Iz tega okvira nekako izstopa le ocena dela A. Schaubach: *Die deutschen Alpen. Handbuch für Reisende durch Tyrol, Oesterreich, Steyermark, Illyrien, Oberbayern* . . . 1845. Zanimivo je tudi kratko Ulepičevo opozorilo v zvezi s 35. letnikom *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* (Berlin 1845), ki omenja, da ta revija objavlja ljudske pesmi s Kranjskega in da je bila objavljena pesem Prošnja vojščaka v prevodu A. Grüna, ki so jo potem ponatisnile tudi Mittheilungen 1846. Vendar se niti pesmi, niti literarni prispevki praviloma v Mittheilungen ne pojavljajo. Srečujemo pa **krajevnozgodovinske** prispevke, Hicinger piše o zgodovini Tržiča v srednjem veku, Jelovšek se loteva zgodovine mesta Trst in škofije v Trstu, deloma glede na oglejski patriarhat in na Primorsko in Kranjsko. S tem prispevkom torej sega preko meja Kranjske. Fried. Creizberger piše o Postojnski jami, H. Costa pa o izkopeninah v Neviodunumu. Predvsem so pa prve letnike napolnjevala razmišljanja prof. Rechfelda, po rodu Nemca iz Nassaua, ki je dalj časa bival na

²¹⁹ MHK 1848, str. 70–72.

²²⁰ MHK 1848, str. 49–54.

²²¹ MHK 1848, str. 69.

²²² Omenjeni listi so izhajali v letu revolucije oziroma takoj po njej. List Slovenijo je od 1848–1849 urejal Matej Cigale, prenehala je izhajati marca 1850. Prvi slovenski poučni in leposlovni list za mladino je bil Vedež, ki ga je izdajal Ivan Navratil in je izhajal do konca leta 1850. Prvi slovenski družinski list z naslovom Pravi Slovenec je izdajal Franc Malavašič leta 1849, kjer je med drugim zabavjal proti Metternichu in policijskim vohonom ter širil zmerni narodni program. Sloveniens Blatt je izhajal v Novem mestu.

²²³ MHK 1851, str. 22, opomba pod črto, ki jo je napisal urednik.

²²⁴ MHK 1866, str. 38–42. Schollmayer je bil svak dr. E. H. Coste, poročen s Costovo sestro Kornelijo (SBL III, str. 235).

Češkem, od 1843 dalje pa je bil v Ljubljani profesor latinščine in zgodovine na nižji, od 1849 naprej pa tudi na višji gimnaziji.²²⁵ O njem se Trdina v svojih Spominih izraža skrajno zaničljivo,²²⁶ a mu ni mogoče vsega verjeti; o svojih ljubljanskih profesorjih ima sploh precej slabo mnenje. Zelo dober članek o Rechfeldu je napisal Gspan v Slovenskem biografskem leksikonu. Rechfeld je 1846, 1847 v nadaljevanjih objavljaval nekakšno kritiko dela Stephana Horvata o prazgodovini Slovanov od trojanske vojne do Justinijana. Zavrnil je avtorjevo trditev, da ime Slovani izhaja iz besede suženj in bahač. Nasploh se je ukvarjal s sistematičnim raziskovanjem antičnih piscev, analiziral je tudi 5. poglavje iz 41. knjige Livijeve Rimske zgodovine in skušal lokalizirati opis dogodkov iz tega dela na našem ozemlju med Sesljanom in Sočo. Predvsem pa je zelo dobro napisal dve biografiji, Glavarjevo in Hladnikovo, in dopolnil tudi Hladnikovo raziskavo o jezuitski gimnaziji v Ljubljani.²²⁷ Iz njegovega velikega zanimanja za antiko izhaja tudi ideja za arheološka izkopavanja v Drnovem pri Krškem. Bil je kratek čas tajnik Historičnega društva in urednik *Mittheilungen*.

V prvih letih pride tudi do razčiščevanja pojmov Slovenci in Kranjci. V zvezi s tem se je Rechfeld zapletel v polemiko leta 1849. Najprej je v *Mittheilungen* odgovarjal anonimnemu piscu na članek v reviji *Freihafen von Triest* z dne 12. aprila 1849 z dolgo razpravo *Krains politische und soziale Zustände*.²²⁸ Tu objavlja nekatere zanimive podatke o stanju šolstva na Kranjskem. Glede terminov slovenski in slovanski meni, da pomenita isto, da je že Vodnik uporabljal besedo Slovenci v širšem smislu, svoje sodeželane pa je imenoval Kranjce. Zato Rechfeld svetuje uporabo termina Kranjci in kranjski jezik. Sklicuje se tudi na Kopitarja, ki mu pomeni »Slovenec« prav tako samo generalno ime, ki bi Čehu prav tako dobro pristojalo kot Poljaku ali Kranjcu. Na taka Rechfeldova stališča se je oglasil v Sloveniji (1849, str. 188) anonimen pisec s člankom Ali je res beseda »slovenski jezik« včeri ali predvčeršnjem zmišljena?, nato Bleiweis v *Novicah* z odprtim pismom (1849, str. 107–108), v *Illyrisches Blatt* pa Dežman (1849, str. 198–200, 203–204, 206–208). Predvsem zadnjemu je Rechfeld odgovarjal s člankom *Eine Berufung auf das Urtheil unparteiischer Leser*,²²⁹ kjer se je skliceval na uporabo besed Slovenci in slovanski jezik pri Trubarju, pri Antunu Vramcu, v raznih čeških, poljskih in ruskih kronikah, pa tudi pri Šafařiku, Kopitarju, Vodniku, Metelku in še kom.

Ko je pozneje Klun pisal o reformaciji, je omenjal, da že Trubar uporablja izraz »pravi slouenski jezik«, in poudaril, da oznaka »slovenski« pač ni nekaj na novo najdenega, kot so še ne dolgo tega trdili nekateri »učeni« možje in o tem pisali razprave, pri čemer je bil sam Kopitar pritegnjen za pričo. Klun trdi, da bi bilo mogoče celo dokazati, da je ta izraz še starejši kot iz 16. stoletja.²³⁰ Tudi Metelko, učitelj slovenščine na tedanjem ljubljanskem liceju, pri uporabi terminov kranjski jezik, slovanski jezik v letu 1848 še ni dosleden in uporablja oboje. Tako v članku *Für Freunde der slovenischen Sprache*²³¹ sporoča, da je objavil drugi in tretji brižinski spomenik in Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der slovenischen Sprache. Bralcem *Mittheilungen* naznanja, da je tekst v »gegenwärtig üblichen **krainischen** Sprache«, čeprav istočasno govori o slovanskem jeziku, slovenskem dialektu in o slovanski pridigi. Na sploh lahko rečemo, da je v *Mittheilungen* v začetku prevladovala oznaka Kranjci in kranjski jezik, v petdesetih letih se vedno bolj uporablja Slovenci in slovanski jezik, kar potem prevlada, čeprav se nekateri posamezniki ne morejo odreči Kranjcem v pomenu narodnostne in jezikovne pripadnosti. Poleg Rechfelda velja omeniti še zelo delavnega tajnika Ulepiča, ki je skrbel predvsem za stalne rubrike, kot so *Die Lapidar-Denkmaße Krains*, *Diplomatarium Carniolicum* in *Verzeichniss . . . erworbenen Gegenstände*.

²²⁵ A. Gspan, *SBL*, III. knj., str. 61–62 (E. J. Rechfeld).

²²⁶ J. Trdina, *Spomini*, I. Zbrano delo, Ljubljana 1946, str. 167–169.

²²⁷ Ti Rechfeldovi članki so: *Beleuchtung der ersten fünf Capitel aus dem XLI. Buche der römischen Geschichte des Livius* (MHK 1846, str. 1–4, 5–7). *Würdigung eines in Pesth erschienen Werkes betitelt Urgeschichte der Slaven, oder die Slawinen, das heisst: Prahler, vom trojanischen Krieg bis zu den Zeiten Kaiser Iustinianus der Ersten. Von Stephan Horvát, 1844.* (MHK 1846, str. 37–38, 43–48, 50–56, 65–70; 1847, str. 3–8, 9–16, 17–21, 29–34, 37–43, 45–51, 53–58, 61–67, 77–85, 93–107, s karto). Peter Glavar (MHK 1848, str. 29–45). *Die Gymnasien, oder vielmehr die lateinischen Schulen Krain's in früherer Zeit.* (MHK 1848, str. 45–47). *Bemerkungen über die Gymnasien der Jesuiten.* (MHK 1848, str. 55–66). Franz de Paula Hladnik. *Sein Leben und Wirken* (MHK 1849, str. 69–88).

²²⁸ MHK 1849, str. 14–32.

²²⁹ MHK 1849, str. 49–67.

²³⁰ MHK 1854, str. 35.

²³¹ MHK 1848, str. 55.

Med plodnejše pisce tega prvega obdobja, t.j. do osamosvojitve društva, je treba uvrstiti še dr. Franza Xav. Joh. Richterja, po rodu iz avstrijske Šlezije.²³² Ta je 1816 dobil mesto profesorja zgodovine na ljubljanskem liceju in ostal v Ljubljani do leta 1824. Na naše kraje se je zelo navezal in se tudi kasneje, ko je upokojen živel na Dunaju, ukvarjal z našo zgodovino in objavljajl članke v Hormayrovem Archivu, v MHK in drugod. Bil je od 1854 častni član Historičnega društva za Kranjsko. O njem je dr. Klun v svojem pregledu zgodovinskih raziskovanj in zgodovinopisja na Kranjskem (Ueber die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain) napisal: »V dvajsetih letih je zasvetila kranjski zgodovini nova zvezda, poleg Linharta najbolj bleščeča. To je bil doktor teologije in profesor svetovne zgodovine, istočasno tudi redaktor Laibacher Zeitung in Illyrisches Blatt, F. X. Richter, mož obsežnega znanja, živahne dejavnosti in navdušenja za deželo, ki ji ni pripadal po rojstvu, ampak po naklonjenosti. Richter ni napisal samostojnega dela o zgodovini Kranjske; vendar njegovi številni sestavki v Archiv für österreichische Geschichte, Geographie und Statistik, njegovi temeljni prispevki za rešitev od nadvojvode Janeza postavljenega nagradnega vprašanja za Geografijo Notranje Avstrije v srednjem veku (!), njegov oris zgodovine Ljubljane do ustanovitve škofije, njegova predдела za zgodovino grofov Auersperg, potem dela o jezuitih na Kranjskem in o starejši cerkveni zgodovini, njegova topografsko-zgodovinska dela o Bohinju in drugih delih dežele, njegove študije virov za popolno topografijo Ilirije itd. slonijo na temeljnih raziskavah in so z veliko zgodovinsko prodornostjo tako obsežno izdelana, da spadajo k najbolj spoštovanjva vrednim prispevkom srednjeveške zgodovine Kranjske. Z navdušenjem je obiskoval arhive, urejal arhive kranjskih deželnih stanov, zbiral z neumorno pridnostjo in obdeloval nekatera še ne raziskana vprašanja, dokler ni bil poklican v Olomuc. Še v visoki starosti je bil na tem področju dejaven in šele zadnje pomlad je, svoj bližajoči konec videč, precejšen del svojih arhivskih materialov za kranjsko zgodovino meni (Klunu) poklonil za obdelavo. Žal ga je iztrgala smrt v zadnjem poletju (1856), toda spomin na njegovo dejavnost bo hvaležno živel dalje v srcih Kranjcev.²³³

Richterja Mittheilungen večkrat omenjajo, predvsem v zvezi z dopolnjeno izdajo Vodnikove Zgodovine Kranjske iz leta 1825, ki ji je Richter dodal poglavja o francoskih vpadih, Ilirskih provincah, povratku Avstrije, zgodovini Istre in biografijo Žige Herbersteina, na kratko pa še pisal o Zoisu, Vodniku, Gruberju in nekaterih znanih osebah iz Trsta in Furlanije. Poleg tega se njegovo ime pojavlja tudi v zvezi z izdajo Klunovega Archiva, kjer je v knjigi 2/3 objavil zgodovino Ljubljane do 1461 in v dodatku še 47 listin, ki se nanašajo na to zgodovino. Prav to njegovo delo je bilo kritizirano v članku anonimnega pisca; tedaj je Richterja branil dr. E. H. Costa, o čemer smo že govorili. V letih 1846 in 1847 je Richter objavil v društvenem glasilu obsežno razpravo Beiträge zur Kirchengeschichte Krains und des österreichischen Küstenlande. Začel je zelo romantično z opisom nekaterih svetnikov, vendar dalj od rimske antike ni prišel. Res pa je zajel ozemlje ne le Kranjske, ampak tudi Primorja (österreichisches Küstenland). Oglasil se je potem še v letih 1853 in 1854. Leta 1853 je v nadaljevanjih objavljajl prispevke k že omenjeni zgodovini in geografiji Notranje Avstrije, posebej še slovenske marke. Leta 1854 pa je posegel na področje šolstva, ko je prispeval Šolski red ljubljanske protestantske stanovske šole. Menim, da je ocena, ki jo je podal A. Gspan o Richterju, zelo sprejemljiva, da so njegova dela danes precej zastarela in jih je treba uporabljati kritično (to pravi tudi Milko Kos). Kljub temu pa so pomenila obogatitev, saj so odkrila veliko dotlej neznanega in pozneje izgubljenega ali založenega gradiva, ki ga je Richter našel v raznih grajskih, mestnih in cerkvenih arhivih, posebno v kranjskem stanovskem arhivu. Kar je v Hormayrovem Archivu pisal o zgodovini Kranjske, je vzbudilo zanimanje zanjo tudi zunaj Kranjske. S svojimi deli in predavanji na liceju je vplival na mnoge učence, Prešernove sodobnike, radi so ga brali Trdina, Costa, Klun idr.²³⁴

S problemi **cerkvene zgodovine** se ukvarjata še Hicinger, ki daje kratek historiat nekaterih cerkev na Kranjskem, in Jelovšek, ki piše posebej o cerkvi sv. Petra v Dvoru.²³⁵ Jelovšek

²³² A. Gspan, SBL, 7. zv., str. 97–101 (F. Richter).

²³³ MHK 1857, str. 52.

²³⁴ A. Gspan, SBL, 7. zv., str. 99 (F. Richter).

²³⁵ MHK 1847, str. 53, 61, 69, 85 (Hicinger); MHK 1847, str. 51, 59, 74, 85, 107 in 1848, str. 5 (Jelovšek).

se je kot društveni kustos ukvarjal še z zgodovino novcev nemških škofov in nadškofov s posebnim ozirom na Ljubljano.²³⁶

S problemi **upravne zgodovine** se je ukvarjal Friedrich Creizberger, gubernialni svetnik in nekdanji poslanec kranjskih deželnih stanov, ki je prispeval iz nekega svojega večjega dela iz leta 1837, razpravo v nadaljevanjih z naslovom Ueber die Parzellen Krains, die dermal zum Illyrischen Küstenlande gehören und dem Gubernium zu Triest unterstehen, vor und bis zum Jahre 1809 aber dem Adelsberger Kreise einverleibt waren.²³⁷ Tu obravnava predvsem 18. in začetek 19. stoletja in je torej edini v tem prvem obdobju, ki je segel v najnovejšo dobo, segel pa tudi na ozemlje zunaj Kranjske. Gre za zanimivo razpravo, ki posega tudi na področje Istre in prinaša podatke o prebivalstvu istrskih mest.

V obdobju 1846 do 1850, ko je društvo še vključeno v Historično društvo za Notranjo Avstrijo, se čutijo začetniške težave in pomanjkanje piscev, saj je njihovo število omejeno na zelo ozek krog ljudi, ki so v glavnem Nemci (Rechfeld, Richter), toda ne kranjski Nemci, ampak taki, ki so v Ljubljani nekaj let službovali.

Najbrž precej v skladu s tedanjo usmeritvijo zgodovinopisja v Avstriji (vpliv romantike) je tudi v Mittheilungen prevladovala antika in srednji vek, po tematiki pa cerkvena zgodovina. Obravnavana snov ni omejena samo na Kranjsko, ampak tudi na t.i. avstrijsko Primorje. Poleg zanimanja za arheologijo se kaže predvsem še zanimanje za izdajanje zgodovinskih virov (Diplomatarium Carniolicum).

* * *

Najbolj pestro vsebino prinašajo Mittheilungen v desetletju 1850–1860. Že kmalu po letu 1850 se pokažejo vsebinski premiki. To je najbrž predvsem zasluga urednika in tajnika društva dr. V. F. Kluna. Krog sodelavcev se vztrajno širi, med njimi so sicer še vedno priseljeni tujci (Nečasek, Elze), vendar je tudi dosti domačinov, javljajo se pa že tudi sodelavci iz drugih dežel monarhije. Najbolj plodni pisci tega obdobja (1850–1860) so poleg tedanjih urednikov Kluna, Coste in Rebiča še H. Costa, P. Hicinger, A. Jelovšek, F. Metelko, F. X. Legat, J. Kosmač, J. Steska, J. N. Nečasek, T. Elze, enkrat se oglasita celo Bleiweis in D. Dežman; objavljati prične tudi kasneje zelo plodni P. Radič in še kdo.

Klun je posebej spodbujal k sodelovanju poverjenike in druge člane društva. Tako se v tem obdobju oglašajo tudi razni župniki s spomini na Francoze (U. Jerin 1851, J. Zalokar 1851) ali sestavki iz cerkvene zgodovine (leta 1849 A. Kurz itd.). 1853 in še večkrat poziva Klun na združitev vseh sil. Njegovo geslo je Viribus unitis. Med pisci iz drugih dežel so zastopani predvsem štajerci: župnika D. Trstenjak in I. Orožen, dolgoletni profesor na mariborski gimnaziji dr. R. Puff, iz Gradca pa dr. Ilwof, župnik R. Knabl, direktor Joaneuma dr. J. Zahn. V šestdesetih letih se pridružita še F. Krones in dr. G. Göth, tedanji ravnatelj štajerskega Historičnega društva. Zanimanje za delo štajerskega društva se kaže tudi v objavi poročila o osmem občnem zboru tega društva, ki ga je prispeval Ilwof (1857). Iz tega poročila vidimo, da je podobnost v delovanju obeh društev precejšnja, tudi podrobnejša primerjava vsebine obeh glasil nam to potrjuje. Manj je bilo piscev s Koroške. Šele v šestdesetih letih se je pričel oglašati Tomašek, bibliotekar iz Celovca. Ko se je 1853 med pisci pojavil Mihael Mrvič (Mervig), kaplan v Ajdovščini in kasneje v Črničah pri Gorici, ki je objavil prispevek k posameznim krajem goriškega okrožja, je urednik Klun v opombi pod črto zapisal, da je redakcija hvaležna za dobri prispevek in ponavlja večkrat postavljeno prošnjo po tovrstni podpori, kajti prispevki kot Mrvičev so lahko velikega pomena tudi za Kranjsko.²³⁸ Klun je tudi sicer večkrat omenjal, da bi bile zanimive zunajkranjske teme.

Ob vsem tem se nam postavlja vprašanje, koliko so pisci iz Kranjske sodelovali v štajerskem in koroškem zgodovinarskem glasilu, t.j. v Carinthii in v Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark. Po pregledu bibliografije obeh časopisov lahko rečemo, da skoraj nič. V Mittheilungen des historischen Vereines für Krain se pojavljajo kot pisci tudi posamezniki od drugod, kot Chmel z Dunaja, Koch iz Mikulova na Moravskem, A. Prinzingler iz Salz-

²³⁶ MHK 1849, str. 89–96.

²³⁷ MHK 1846, str. 41–43, 49–50, 57–59.

²³⁸ MHK 1853, str. 4–7, 13–16. Tu je obravnavana goriška problematika.

burga, Ilwof iz Gradca, večkrat pa gre tudi za ponatise posameznih člankov iz drugih sorodnih revij (npr. članek J. Kudlerja o T. Dolinarju v MHK 1852, str. 17–24, 29–30).

Ni moj namen, podajati podrobno analizo vsebine člankov v *Mittheilungen*, kajti posamezniki so pisali zelo veliko, npr. Hicinger, Radič, oba Costa, Jelovšek, Elze, Nečasek idr. Nasploh lahko trdim, da je mnogo prispevkov na ravni povprečnosti tedanjega časa, da so mnogi prispevki plod posebnega zanimanja posameznikov za določeno problematiko. To, kar pa posebej pade v oči, je veliko zanimanje za čas francoskih vojn in francoskega medvladja, ki se kaže zlasti na začetku petdesetih let in je bolj ali manj opazno do konca izhajanja *Mittheilungen*. Druga taka problematika je problematika reformacije, ki je tudi ves čas navzoča. Torej ni več poudarek samo na antiki in srednjem veku kot v prvem obdobju (1846–1850), ampak se zanimanje močno razširi na vprašanja novega veka. Poleg že omenjenih dveh tem je veliko pisanega o zgodovini šolstva, literarni in kulturni zgodovini, pa o turških vpadih, pogoste so biografije in bibliografije, objave virov itd.

Pojavljajo se tudi **polemike**, poročila o **arheoloških izkopavanjih** in razne **teoretične razprave** o razvoju zgodovinarstva na Kranjskem, o deželni zgodovini itd.

V petdesetih letih so bili zelo odmevni prispevki o naselitvi oziroma o avtohtonosti Slovanov. Gre predvsem za Trstenjakove in deloma za Hicingerjeve članke. Tovrstne članke, ki se zdijo narodno-obrambnega značaja, so Nemci (Koch) zelo kritizirali, kar je prav gotovo škodovalo ugledu glasila. Klun sam se s Trstenjakovo teorijo o avtohtonosti Slovencev sicer ni strinjal, vendar je članke objavljal, kot sam pravi, iz treh razlogov: 1. zaradi Trstenjakovega ugleda nasploh, 2. zaradi pomanjkanja drugih prispevkov, 3. zaradi pomanjkanja nasprotnih dokazov.²³⁹ Ob prvi Kochovi kritiki v *Mittheilungen* je Klun v opombi pod črto zapisal: »Mi smo pripravljene v našem časopisu podati mnenja pro in contra, ker samo po poslušanju obeh stališč se more najti resnica.«²⁴⁰ Ob drugi Kochovi kritiki je Klun ponovil misel, da bo samo potrpežljiva presoja pro in contra odkrila resnico. Zato pravi, da bo objavil tudi odlomek iz brošure R. Knabla *Götter Dualismus der Slaven*, kjer tudi Knabl polemizira s Trstenjakom. Klun pravi, da »je želeli, da bi bilo to **odprto vprašanje** (podčrtal Klun) brez narekovanega mnenja (vorgesagte Meinung) mirno diskutirano, kajti sedaj se mora žal velikokrat vzklikniti: *Peccatur intra muros et extra*.«²⁴¹

Leta 1856 je v Leipzigu izšla Kochova knjiga *Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Bayerns*, ki je pomenila največji napad na Trstenjakove teze in seveda tudi na *Mittheilungen* in njenega urednika. Koch je namreč v Dodatku napadel slovanstvo in panslavizem nasploh, opozarjal je na leto 1848 in zapisal: »In Deutschland bei diesen gelehrten Mühlereien in Ländern, wo schon einmal, nämlich 1848, die Deutschen schutzlos blieben und unter Slaven und Magyaren der grössten Gefahr blosgestellt waren, nicht theilhaftig?«²⁴² Koch pravi, da ne dolži toliko Trstenjaka, ki ga osebno niti ne pozna, ampak pojasnjuje učinke, ki izhajajo iz ultraslovenskih zgodovinskih potvorb, govori o narodnostnem sovraštvu med Nemci in Slovani, vpleta tudi ideje Kollárja, Palackega, Šafařika, jih razčlenjuje in pobija Trstenjakovo tezo, sklicujoč se na Knabla. Posebej se spotakne ob Klunove redakcijske pripombe, omenja da je Klun sam Slovan in mu očita panslovensko ošabnost.²⁴³

Na to kritiko je Klun odgovoril zelo odločno že na mesečnem sestanku avgusta 1856, kjer je Kocha imenoval zagrizenega zagovornika nemštva, nasprotnika Italijanov in Slovanov.²⁴⁴ Takoj potem so v prevodu Klunov govor objavile *Novice*.²⁴⁵ V *Mittheilungen* pa je Klun pod naslovom *Einige Worte an Mathias Koch*²⁴⁶ naslednje leto ovrgel Kochova politična podtikanja. Očital mu je prepirljivost in nasprotovanje slovanstvu in zapisal, da »v imenu našega društva in v interesu mojih slovenskih sodeželanov kot avstrijskega slovanstva nasploh, moram odločno odkloniti Kochova sumničenja«. Dalje obljublja, da bo po preselitvi s Kranjske pripravil izčrpno delo o znanstvenih in političnih stremljenjih južnih Slovanov in njihovem

²³⁹ MHK 1855, str. 73.

²⁴⁰ MHK 1854, str. 65.

²⁴¹ MHK 1855, str. 31.

²⁴² M Koch: *Über die älteste Bevölkerung Österreichs und Bayerns*, 1856, str. 118.

²⁴³ Prav tam, str. 112–125.

²⁴⁴ MHK 1856, str. 72.

²⁴⁵ *Novice* 1856, str. 268–269 (Odprto pismo Koch-u Matiju. Od dr. Kluna.).

²⁴⁶ MHK 1857, str. 4–6.

odnosu do nemštva in ga dal v tisk. V pričujočem odgovoru pa se vzdržuje »političnega pomena naših historiografskih del in se ukvarja le z znanstvenim«. Potem omenja, da je njegov znanstveni prijatelj in zaslužni epigraf R. Knabl v Gradcu neki napis na rimskem kamnu drugače prebral kot Katančić. Katančić naj bi prišel do razlage, »ki čeprav popolnoma zgrešena, vendar pri Slovanih rada ugaja, ker se radi vidijo avtohtone v notranjeavstrijskih deželah«. Ko je potem Trstenjak pisal proti Knablovi razlagi, mu štajersko Historično društvo ni hotelo objaviti prispevka. Poslal ga je Klunu, ki ga je objavil v Mittheilungen 1854 v juliju in avgustu.

Ob tem je Klun spet v opombi pod črto zapisal:

»Um nicht missverstanden zu werden, erkläre ich bestimmt, dass ich nach meinen bisherigen Forschungen die Slaven allerdings **nicht** für »Ureinwohner« in Krain u.s.w. halte, und bekenne gleichzeitig meine Unkenntniss über den bestimmten Zeitpunkt der Slaven-Einwanderung, da dieser Gegenstand ebenfalls den Stoff meiner mehrjährigen Forschungen bildet, ich aber bis nun noch nicht zu bestimmten Resultat gelangt bin. Deshalb verfolge ich mit grossem Interesse Alles, was in dieser Beziehung durch Forscher beleuchtet wird. Da ich nun vorderhand direct weder für Knabl noch für Terstenjak Partei nehme, kann ich den Wunsch nicht unterdrücken, dass Terstenjak's werthvolle Arbeiten auch in deutscher Sprache dem gelehrten Publicum vorgelegt werden möchte, und sehr gerne leiste ich hierzu meinen schwachen Beistand.«²⁴⁷

Ker je Koch to Klunovo opombo prikrojil po svoje in mu pripisal trditev, da so Noriki Slovani in torej tudi staroselci na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, ki so jim Nemci iztrgali oblast,²⁴⁸ je Klun jezno zapisal:

»Ali Koch mojega sestavka ni prebral, ali pa ima nečedne namene, ker namenoma prav nasprotno trdi . . . in na taki laži gradi stavbo svoje perfidne dedukcije, govori o ultraslovanskih zgodovinskih potvorbah, o gonji Slovanov in hrani narodnostnega sovraštva med Slovani in Nemci. Tako podtikanje močno nasprotnih trditev se ne bi smelo nikjer primeriti . . . Jaz se nočem tu dotikati politične strani in ostajam samo pri znanstveni, čeprav je prav Trstenjak v dneh nevarnosti, v letu 1848, bil pripravljen preliti svojo kri za cesarja in domovino in je bil zato od našega monarha odlikovan z redom Franca Jožefa, on pri svojem trudopolnem delu ni imel kake zahrbtni misli in nobenega drugega namena kot znanost, daleč od separatističnih nacionalnih tendenc; in čeprav jaz v znanstvenih vprašanjih nisem vedno istih misli z njim, se mi upira to obrekovanje, s katerim Koch tako častnega moža, kot je Trstenjak, ki ga mi vsi visoko cenimo, poskuša osumiti.«²⁴⁹

Potem Klun pojasnjuje, kako je prišlo do Hicingerjevega prispevka in piše:

»Da bi Trstenjakovo raziskovanje napravili bližje nemški publiki, je prevzel moj prijatelj Hicinger na mojo prošnjo vsekakor zelo težko, toda visoko zaslužno delo v daljšem sestavku osvetliti dosedanje stanje raziskav vprašanja o najstarejših prebivalcih Notranje Avstrije, kjer je podal tako Trstenjakove kot nasprotnne poglede, da bi pokazal iz tega izhajajoče rezultate. To visokozaslužno delo se zdi Kochu nepomembno . . . Čeprav sem jaz pri tem delu samo indirektno udeležen, želim, da Koch rezultat tega tako zelo zanimivega sestavka na str. 70 Mittheilungen 1855 pazljivo prebere, in bo videl, da je Hicinger dosedanje trditve jasno prikazal in dospel častno do znanstvenega rezultata. Njegovo (Kochovo) kvasenje o narodnostnem sovraštvu je samo slika njegove vroče fantazije, ki jo goji, da bi sebe napravil bolj opaznega; – Zdi se, da je prepiranje njegov posel. Kot posledico Hicingerjevega članka mi je Trstenjak (ki, mimogrede, se ni povsem strinjal s Hicingerjevim delom) poslal sestavek o tem predmetu in Hicinger nato še dodatek (izšlo oktobra 1855), jaz pa sem v opombi svoje stališče jasno povedal, da se namreč ne strinjam s Trstenjakom, pač pa pretežno s Hicingerjem. To delo je za Kocha prav tako terra incognita . . .«

Klun še piše v zvezi s panslavistično ošabnostjo, ki mu jo Koch očita, da Koch o panslavizmu nima pojma in da mu že golo ime panslavizem vzbuja strah. Glede panslavizma pravi Klun, da se ga ne sramuje in ne boji in da je zainteresiran na tem razvijajočem se literarnem panslavizmu.²⁵⁰ Nato piše:

»Da sem se jaz v debati o izvoru Japodov potegnil zanj, je neresnica; Koch naj citira vsaj en odstavek, kjer sem to napravil . . . Da imam kot urednik pravico opombe s svojim podpisom podati k trditvam, s katerimi se ne strinjam, mi ne bo noben pameten oporekal, kajti ta ve, da ima vsak urednik to pravico,

²⁴⁷ MHK 1854, str. 49.

²⁴⁸ Koch v knjigi Über die älteste Bevölkerung . . ., str. 112–113.

²⁴⁹ MHK 1857, str. 4–6.

²⁵⁰ Že Jože Pirjevec (Pierazzi) v svoji razpravi Vincenc Ferreri Klun in beneška revolucija 1848–1849 (Zgodovinski časopis 26, 1972, str. 76) poudarja, da Klun zavrača politični panslavizem, ki je samo orodje carizma, in zagovarja literarni in kulturni panslavizem, ki sta ga zagovarjala Šafařík in Kollar. Glej tudi R. A. Kann: Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie, 1964, str. 278.

da se ne podtakne vse, kar v časopisu izide, uredniku. Končno odločno protestiram proti Kochovi bedasti trditvi, da iz tega nastane uredniška zloraba. O pojavu tetoviranja pri Britih in Galcih nisem nikoli napisal niti besede za ali proti, zato je ta del Kochove polemike donkihotovstvo, kjer se on bori proti mlinom na veter, ki ne obstajajo v resnici, ampak samo imaginarno.«

Ob koncu se Klun dotakne še vprašanja Historičnega društva za Kranjsko, o katerem je Koch zapisal, da bi bilo dobro, če bi nadaljnjo uredniško zlorabo preprečilo, ker bi se pri nadaljnjem razbohotenju te izpostavilo domnevi, da to ni nobeno nemško društvo.²⁵¹ K temu je Klun napisal:

»Kdaj pa je sploh kdo trdil, da je kranjsko historično društvo nemško ali da naj bi to bilo? Kranjska je slovanska dežela in je to bila že stoletja; kranjska zgodovina je prevladujoče slovanska, ker obravnava dejanja in razvoj slovanskega ljudstva.²⁵² Da pa mi Kranjci nismo tako strašni panslavisti, kot je to Koch razkričal, dokazuje povezovanje našega društva z več kot 60 nemškimi društvi kot tudi dela našega društva, ki izhajajo v nemškem jeziku. Da pa mi s slavizmom simpatiziramo, nam bo Koch vendar dovolil; zakaj simpatizira potem on kot Nemeč z Nemci? Jaz ga sicer vprašam, ali more on za čas, odkar sem jaz urednik Mittheilungen, samo eno vrstico pokazati, kjer bi bile izrečene »žalitve proti nemštvu« ali »nestrpnost proti drugim narodom«; če on in marsikateri pajdaši ob vsakem gibu slovanskega življenja v veliki rog trobijo in se zatekajo k najbolj hinavskim napadom, jim vendar po navadi manjka dejstev, da Slovane osumijo. Z ozirom na Trstenjakova dela se bo vsak pošten prijatelj zgodovinskih raziskav pridružil Šafaříkovemu mnenju, v katerem pravi: »če tudi Trstenjakova dela niso brez pomanjkljivosti, vendar prinašajo novo luč v najtemnejše dele slovenske prazgodovine, ki je zlasti za zgodovino naše domovine zelo zanimiva.«

Ob koncu Klun še pristavlja, da

»o zgodovinisju Kranjske brez poznavanja panslavizma, brez globljega poglobljanja v jezikovne primerjave gotovo ne more biti govora. Mimo so časi, ko je nekritično kompiliranje iz citatov starih in novih pisateljev in pešano z banalnimi frazami ali tudi duhovitimi refleksijami bilo vzeto kot zgodovinsko delo; čas je šel naprej, zahteve so se po pravici dvignile in mi Slovani pri tem stremljenju gotovo nismo zaostajali, naj g. Koch ali marsikateri drugi še tako želijo prenehanje (obstoja) Slovanov in malikovanje vsega inozemskega.«²⁵³

Kakorkoli že, je vendarle treba priznati, da je Koch že leta 1856 poleg nekaterih štajerskih zgodovinarjev odločno zavrnil Trstenjakove teze in to z zelo podobnimi argumenti kot ob koncu 19. stoletja Franc Kos.²⁵⁴ Iz vsega povedanega pa tudi sledi, da del članov Historičnega društva ni soglašal s Trstenjakovimi tezami, vendar so njihove objave dopuščali. Drugo, na kar ta Klunov članek jasno opozarja, pa je, da Historično društvo za Kranjsko ni nemško, ampak slovensko društvo in da naj se s proučevanjem kranjske zgodovine in zgodovine drugih slovanski dežel ukvarjajo tisti, ki poznajo slovanski jezik.²⁵⁵

Ker sem o problemih, ki jih je sprožilo objavljane Trstenjakovih člankov, govorila že v poglavju o odboru Historičnega društva za Kranjsko, naj tu opozorim le na dejstvo, da je leta 1856 dr. E. H. Costa odgovarjal na anonimno kritiko v leipziškem Centralblattu, ki naj bi bila Dežmanova. Costa se je zavzel za Trstenjaka in poudaril njegovo pridnost, temeljitost in zavzetost pri iskanju novih virov in dokazov.²⁵⁶ Ker se je za razliko od Kluna, ki je ves čas poudarjal, da je za dosego resnice treba poslušati obe strani, dr. E. H. Costa bolj očitno zavzemal za Trstenjakove teze, se je v okviru društva oblikovala struja, ki je bila nasprotnega mnenja (Elze, Dežman, Issleib) in je končno dosegla, da Trstenjakovih člankov v Mittheilungen po letu 1858 niso več objavljali.

Morda ni brez pomena tudi dejstvo, da sta istočasno, t.j. leta 1857, E. H. Costa in Elze polemizirala tudi o drugi temi, in sicer o Vergeriju. Costa je v Mittheilungen odgovarjal na članek nekega E. (verjetno Elze) v Blätter aus Krain, št. 25, in je v opombi pod črto zapisal: »Schliesslich bleibt im Interesse der Wissenschaft zu wünschen, dass die ländliche germani-

²⁵¹ Koch v knjigi Über die älteste Bevölkerung . . . , str. 125

²⁵² V MHK 1857, str. 6 Klun piše: »Nun noch ein Wort über unseren Verein. Koch besorgt, dass er durch unser Vorgehen blossgestellt wird, kein deutscher Verein mehr zu sein. Wann hat denn überhaupt Jemand behauptet, dass der kranisch historische Verein ein deutscher ist, oder dass es sein soll? Krain ist ein slavisches Land und ist es seit Jahrhunderten gewesen; die kranische Geschichte ist vorherrschend eine slavische da sie die Thaten und die Entwicklung eines slavisches Volkes behandelt.«

²⁵³ MHK 1857, str. 6.

²⁵⁴ F. Kos, Izbrano delo. Ljubljana 1982, str. 63–102 (Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino?)

²⁵⁵ Novice 1856, str. 268–269.

²⁵⁶ MHK 1856, str. 91–93.

sche Streitlust weniger Spielraum, zumeist aber feinere Formen gewinne.«²⁵⁷ Tako se mi zdi vsaj v začetku večji Costov nasprotnik Elze kakor Dežman, ki stoji nekoliko v ozadju.

S problematiko avtohtonosti oziroma z vprašanjem najstarejših prebivalcev bavarsko-avstrijskih dežel so se v tem času ukvarjali tudi drugi pisci, zlasti štajerski. Z velikim spoštovanjem je v Mittheilungen večkrat omenjen R. Knabl. Leta 1857 pa se s kritiko k delu A. Prinzingerja: Die älteste Geschichte des baierisch-österreichischen Volksstammes (Salzburg 1856) oglasi dr. F. Illof, sicer tudi član kranjskega društva in Trstenjakov oponent, drugače pa učitelj na realni šoli v Gradcu in precej aktiven član štajerskega društva. Ogorčen je nad dejstvom, da Prinzingler ne pozna novejših literature o teh vprašanjih, da je za Trstenjaka izvedel šele iz Kochove knjige, da sploh ne pozna vrste drugih predel, da latinske in grške vire citira po kasnejših delih in ne po originalih, v glavnem upošteva le Mucherja ipd.²⁵⁸ Kmalu nato predstavi Ilwof še delo H. Haasa: Ein Beitrag zur Geschichte des südmäinländischen Ostfrankens (Leipzig 1856) pod naslovom Nov pogled na starejše prebivalce Norika.²⁵⁹ V naslednjem letniku je na Ilwofovo kritiko odgovarjal Prinzingler iz Salzburga, ki pa se tudi ni navduševal nad Trstenjakom.²⁶⁰

Že leta 1856 je v Gradcu izšla brošura dr. Ilwofa Beiträge zur Geschichte der Alpen- und Donauländer. – I. über die älteste Bewohner Noricums, o kateri so bila mnenja različna. Tako je npr. E. H. Costa na mesečnem sestanku 9. novembra 1856 rekel, da se ne strinja z Ilwofom, ki pravi, »da bi pametna zgodovinska raziskava morala vendar še vedno priznati Kelte kot starejše, gotovo dokazljive prebivalce alpskih in donavskih dežel«. Costa meni, da so bili Kelti najmanj istočasno v Noriku kot Slovani in dodaja, da je mnenje, da so Slovani prišli v naše dežele v drugi polovici 6. stol., zdavnaj opuščena hipoteza Šafařika, ki jo seveda nasprotniki še vedno triumfalno uporabljajo.²⁶¹ Isto delo graškega zgodovinarja Franca Ilwofa pa je 1857 v Mittheilungen ocenil tudi mladi P. Radič, tedaj še študent zgodovine in geografije v Gradcu, in sicer dokaj ugodno. Povedal je tudi, da se Ilwof le na dveh straneh 7. poglavja dotika Trstenjakovih tez.²⁶²

Medtem ko je določen del članov društva bil dokaj strpen do Trstenjakovih tez in jih je celo zagovarjal, pa, kot kaže, Rebičeva teorija o slovanstvu Skitov in Sarmatov, o kateri je govoril večkrat na mesečnih sestankih, ni imela kaj dosti pristašev.²⁶³ Nasprotno, na mesečnem sestanku 6. novembra 1856 je npr. naletela na kompaktno opozicijo in ugovore. V diskusijo so se vključili dr. E. H. Costa, profesorji Egger, Mitteis in Metelko, direktor Nečasek, pastor Elze idr.²⁶⁴ Proti Rebičevi teoriji je bil tudi Trstenjak, kakor omenja E. H. Costa.²⁶⁵

Bolj ali manj vlada ves čas izhajanja Mittheilungen zanimanje za zgodovino **Ilirskih provinc** oziroma za čas francoskega medvladja in za zgodovino bojev s Francozi 1809 in 1813. Gre za samostojne članke, ki so jih pisali sodelavci Mittheilungen, deloma tudi za ponatise iz drugih časopisov, za spomine sodobnikov, včasih pa so opisi teh dogodkov povezani s kakšno drugo problematiko (npr. v Hladnikovem²⁶⁶ in v Lattermannovem življenjepisju).²⁶⁷ Največ se o tem piše v začetku petdesetih let, zlasti 1851, kasneje pa je večji poudarek na zbiranju virov in v šestdesetih letih na objavljanju virov, kar je predvsem Dimitzeva zasluga, velikokrat se pa tudi na mesečnih sestankih pojavljajo predavanja, ki opisujejo vprašanje šolstva ali vprašanje francoske zakonodaje v času Ilirskih provinc.²⁶⁸ Z vrsto samostojnih člankov se je oglašal leta 1851 H. C. (Henrik Costa).²⁶⁹ Objavil je šest nadaljevanj pod skupnim naslovom Beiträge zur Geschichte der französischen Zwischenregierung. Že v uvodu k tem prispevkom je zapisal,²⁷⁰ da je ravnateljstvo društva že dolgo gojilo željo, da bi obdelali zgodovino francoskega med-

²⁵⁷ MHK 1857, str. 83.

²⁵⁸ MHK 1857, str. 41–44.

²⁵⁹ MHK 1857, str. 82–83.

²⁶⁰ MHK 1858, str. 56–60.

²⁶¹ MHK 1856, str. 105.

²⁶² MHK 1857, str. 13–14.

²⁶³ Glej Rebičeve članke v MHK 1858.

²⁶⁴ MHK 1856, str. 107.

²⁶⁵ MHK 1857, str. 17.

²⁶⁶ MHK 1849, str. 76–77.

²⁶⁷ MHK 1851, str. 55; MHK 1855, str. 5.

²⁶⁸ MHK 1856, str. 107; MHK 1857, str. 37; MHK 1861, str. 71–72.

²⁶⁹ Da gre res za H. Costo, potrjuje članek E. H. Coste v Blätter aus Krain 1857, str. 23–24.

²⁷⁰ MHK 1851, str. 7.

vladja pri nas in v ta namen zbralo dragocene materiale; ti pa vendar še ne zadostujejo, da bi izdali nekaj popolnega, zato ravnateljstvo prosi vse, ki so med vlado francoske Ilirije bili v Iliriji na vidnih mestih duhovne, politično-administrativne in juridične stroke, če imajo še kake dokumente, predvsem pa pridejo v poštev spomini, ki bi z njihovo smrtjo šli v grob. Zato naj imajo za sveto dolžnost, da domovini rešijo, kar se rešiti da in lahko še ohrani.

Najprej so objavljeni podatki o šolskih zadevah v času Ilirskih provinc za Kranjsko, ki jih je zbral tedanji ravnatelj normalke (Vodnikov predhodnik) J. Eggenberger,²⁷¹ sledijo zadeve občinske administracije s seznamom štirih adjunktov in dvajsetih občinskih svetovalcev,²⁷² potem vprašanje indirektnih davkov²⁷³ in nato vrsta člankov o vojnih dogodkih leta 1813.²⁷⁴ En članek je ponatisnjen iz Oesterr. milit. Zeitschrift 1839, drugega je napisal stolni dekan Urban Jerin po svojih spominih (Napad na Ljubljano 27. junija 1809).²⁷⁵ Franc Ks. Legat je objavil članek o osvoboditvi Naborjeta 1809,²⁷⁶ o osvobojanju Istre leta 1813 so ponatisnili članek iz Oesterr. milit. Zeitschrift,²⁷⁷ medtem ko je župnik in poverjenik društva Janez Zalokar iz Škocjana pri Novem mestu opisal svoja opažanja pod naslovom Črna vojska (Landsturm) proti Francozom pri Novem mestu leta 1809.²⁷⁸

Prav tako leta 1851 so objavili tudi dnevnik nekega udeleženca od začetka avstrijsko-francoskih bojev 16. avgusta 1813 do zavzetja ljubljanskega gradu 6. oktobra, ki prinaša prav zanimive podatke.²⁷⁹ Poleg tega je vsa septembrska številka letnika 1851 posvečena zgodovini vojne pohoda v Italijo 1813 in 1814, ki je prav tako ponatis iz omenjene avstrijske vojaške revije, omenja pa tudi naše dežele.²⁸⁰ Prav temu zadnjemu sicer obširnemu sestavku je najbrž uredništvo dodalo bogate pripombe, kjer je opozarjalo na nekatere napake in dajalo še druga pojasnila. Kdo je pisec teh opomb, sicer ni jasno, verjetno pa urednik Klun. O bojih s Francozi in vojnih dogodkih leta 1813 v Laščah pri Turjaku piše spet leta 1859 F. Legat, in sicer po pripovedovanju župnika iz Lašč, Jakoba Pušavca, ki je umrl 1847.²⁸¹ Iz kasnejših let je morda najbolj zanimiv prispevek o cerkvenih razmerah v Ilirskih provincah,²⁸² izdelan po uradnih dokumentih, pripravil ga je najbrž Dimitz, čeprav ni podpisan. Največ podatkov o francoskem šolstvu je zbral in objavil Nečasek.²⁸³ Precej podatkov o Marmontovi vladi je zbral L. Germonig in jih predstavil na mesečnem zboru 1861.²⁸⁴ Dva krajša prispevka je prispeval leta 1861 Ivan Navratil o giljotini v Ljubljani in o odpravi deželne deske na Kranjskem v Napoleonovem času ter poskusu organiziranja le-te po francoskem vzoru.²⁸⁵ V zadnjem letniku Mittheilungen je Dimitz objavil obširno korespondenco grofa Farneseja, intendanta na Gorenjskem v letih 1809–1810.²⁸⁶ V splošnem članki o tej dobi niso pisani sovražno do Francozov. Prav zanimivo pa piše 1865 H. Costa o vstaji v Novem mestu 1809, kjer pravi, da so sfanatizirane in zapeljane množice napadle Francoze. Tega napada ne odobrava.²⁸⁷ E. H. Costa je leta 1857 ob oceni desetletnega izhajanja Mittheilungen obžaloval, da ni nihče poskusil v vsakem oziru tako znamenite dobe francoskega medvladja popolnoma obdelati, dokler je še čas in še niso vsi pomrli. Goli listinski viri, pravi Costa, bodo prav tu najmanj zadostovali.²⁸⁸

Ena pogosto obravnavanih tem v Mittheilungen je tudi **reformacija**. Posebej se pokaže zanimanje zanjo leta 1851. Tu gre najbrž spet precejšnja zasluga Klunu, saj je o njem E. H.

²⁷¹ MHK 1851, str. 7–8.

²⁷² MHK 1851, str. 19–20.

²⁷³ MHK 1851, str. 23–26.

²⁷⁴ MHK 1851, str. 39–44.

²⁷⁵ MHK 1851, str. 39–44.

²⁷⁶ MHK 1851, str. 50–52.

²⁷⁷ MHK 1851, str. 52–54, 57–59.

²⁷⁸ MHK 1851, str. 59–61.

²⁷⁹ MHK 1851, str. 72–74, 85–89.

²⁸⁰ MHK 1851, str. 63–70.

²⁸¹ MHK 1859, str. 57–59; Sicer je pa F. Ks. Legat, ki ga v SBL zastoj iščemo, v letih 1797 do 1815 pisal dnevnik vojaških in političnih dogodkov in ga je potem objavil leta 1842 v Carniolii pod naslovom Oertliches in Laibach seit 1797 bis 1815 v nadaljevanjih. Pisal je tudi dnevnik od leta 1815 do 1818, ki pa je precej pomanjkljiv, zato ga je A. Jelovšek dopolnil in objavil v MHK 1860, str. 55–59.

²⁸² MHK 1860, str. 89–93 (Schilderung des Zustandes in das geistliche überhaupt Religions- und kirchliche Fach einschlagenden Gegenstände in Illyrien während der französischen Regierungs-Epoche (1809–1814).

²⁸³ MHK 1856, str. 107; MHK 1861 str. 29–31.

²⁸⁴ MHK 1861, str. 71–72.

²⁸⁵ MHK 1861, str. 95–96.

²⁸⁶ MHK 1868, str. 1–53.

²⁸⁷ MHK 1865, str. 44.

²⁸⁸ Blätter aus Krain 1857, str. 24.

Costa leta 1857 zapisal, da se »posebej literarna in reformacijska zgodovina zdi njegova specialiteta.«²⁸⁹ Prav v tem času je dr. Janez Bleiweis Historičnemu društvu za Kranjsko²⁹⁰ podaril prepis rokopisa Jožefa Kalasanca Erberga z naslovom *Versuch eines Entwurfes zu einer Literaturgeschichte für Krain, nach den Quellen der Lustthaler Bibliothek und des Archives bearbeitet zu meinem bloss eigenen Gebrauche 1825 in Winterabenden*, ki je obsegal 164 strani. V tem dolskem rokopisu (*Lustthaler Manuscript*), kot ga pogosto imenuje Klun, je bilo tudi precej podatkov o reformaciji in o začetkih tiskarstva pri nas, zbranih iz različnih virov.²⁹¹ Najprej so Mittheilungen prinesle prispevek Älteste Denkmale der Buchdruckerei in Krain,²⁹² pri katerem Klun najbrž še ni sodeloval. Ko je Klun prevzel uredništvo, je že v juniju 1851 objavljen sicer anonimen tekst *Religionszustände im 16. Jahrhundert in Krain*,²⁹³ s pregledom zgodovine reformacije in začetkov protireformacije na Kranjskem. Tekst je prirejen po Valvazorju, ker se avtor tudi večkrat sklicuje na podatke iz njegove VII. knjige. Priredba bi lahko bila Klunova.

Že takoj v začetku leta 1852 prične Klun objavljati svoje *Beiträge zur Literaturgeschichte von Krain*, kjer je prav reformaciji posvetil precej prostora. Del podatkov je črpal iz Erbergovega rokopisa, vendar pa je dodal precej svojih ugotovitev in ocen, včasih pa citiral tudi Kopitarja. Večkrat obžaluje, da mu ni dostopen ves dolski arhiv, kjer je zbranega veliko zanimivega za zgodovino Kranjske. Ta arhiv je postal bolj dostopen šele po letu 1852, ko ga je dala grofica Attems na razpolago za pregled tudi članom Historičnega društva.²⁹⁴ V nadaljevanjih govori Klun o začetkih reformacije, o razvoju šolstva in o tesnejši duhovni naslonitvi na Nemce v dobi reformacije, kar je po njegovem imelo za posledico odtujevanje slovanskim elementom. Zgodilo se je podobno kot v odnosu med Grki in Rimljani, ko je kultura prvih vplivala na kulturni razvoj drugih. Tako piše:

»Dieser geistige Verkehr, und gleichsam innige literarische Anschluss an Deutschland hatte aber neben den unberechenbaren Vortheilen der Weckung des intellectuellen Lebens auch den Nachtheil, dass die Entwicklung keine nationale sondern eine fremdartige gleich im Anfange war. Von diesem Zeitpuncte an rechne ich hauptsächlich den überwiegenden Einfluss des deutschen Elementes über das slavische in Krain, der in der Folge durch den stets wachsenden Gang deutscher Aufklärung auch hier seinen Einfluss immer geltend machte. Das deutsche Element, oder vielmehr die Hinneigung aller wissenschaftlich gebildeten Krainer an die grossen Schöpfungen Deutschlands, und die sich stets mehrende Entfremdung des slavischen Elements hat daher vielleicht seinen vorzugsweisen Grund in dem ersten wissenschaftlichen Auftreten Krains im 16. Jahrhunderte, in dem damals nothwendigen literarischen Austausch mit Deutschland, und sicherlich erachteten es weder die Männer des 16. noch der folgenden Jahrhunderte als eine Verletzung des Nationalismus, wenn sie dort in einen Verkehr traten, von wo allein ein günstiger Einfluss auf nationale Bildung in sicherer Aussicht stand . . .«

Prav tako meni Klun, da je pri Slovencih nemški vpliv bil močan v času reformacije, vendar je bil »pospešujoč in dvigajoč v vseh smereh.« Dalje je Klun citiral Kopitarja, ki je tudi pisal, da je v času reformacije bil naš »dialekt« prvič pisan in tiskan in prav Trubar je pričel pisati slovenščino z latinskimi črkami po nemškem pravopisu in jo je tudi po Kopitarjevem mnenju »močno germaniziral«. Klun poudarja, da je do tega prišlo zato, ker je Trubar imel nemško izobrazbo, z Nemčijo pa ga je vezala tudi reformacija. Trubarjev pravopis sta znatno izboljšala Bohorič in Dalmatin, prvi s svojo slovnico, drugi s prevodom biblije, ki je »pravi temeljni kamen za slovensko literaturo.«²⁹⁵

Klun govori v III. in IV. nadaljevanju še o protestantskih tiskih in našteje 17 tiskov iz Mandeljčeve ljubljanske tiskarne, domneva pa, da jih je bilo še več. Podatke je črpal iz Erbergovega rokopisnega gradiva. Na sploh kaže Klun velike simpatije za delo slovenskih protestantov in torej že pred Elzejem v *Mittheilungen* podaja oceno o reformaciji.²⁹⁶ V posebnem

²⁸⁹ *Blätter aus Krain* 1857, str. 23.

²⁹⁰ Milena Uršič, ki je pripravila tiskano izdajo Erbergovega dela, napačno navaja, da je Bleiweis ta prepis poklonil 1850 ljubljanskemu muzeju. Tudi Kluna imenuje napačno urednika *Mittheilungen* Muzejskega društva (str. 14).

²⁹¹ O tem kdo vse je pomagal Erbergu zbirati material za njegovo delo glej v knjigi M. Uršič: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana 1975.

²⁹² MHK 1851, str. 2.

²⁹³ MHK 1851, str. 47–50.

²⁹⁴ MHK 1854, str. 2.

²⁹⁵ MHK 1852, str. 1–3.

²⁹⁶ SBL tega posebnega Klunovega zanimanja za reformacijo ne omenja.

poglavju piše o delih, tiskanih zunaj Kranjske, ki so jih napisali kranjski pisci, med njimi omenja tudi nekaj protestantskih del, sicer pa seže do začetka 19. stoletja in s tem daje obnem tudi dosti uporaben pregled bibliografije za Kranjsko zanimivih del.²⁹⁷

Ponovno se vrne k problematiki protestantizma pri nas v VII. nadaljevanju. Tu govori o slovenski in ne o kranjski literaturi in predstavi »tri može – očete slovenskega literarnega in jezikovnega razvoja.« Ne podaja, kot sam pravi, popolne biografije, ampak se dotika le nekaterih vprašanj. Med drugim poudarja, da je Trubar napačno rabil navadni oziroma ostri s, sch, l, n itd., da je samostalnikom dodajal spolnik, da je kot Dolenjec iz Rašice napačno rabil vokale, njegova konstrukcija stavkov pa je posneta po nemščini itd. Klun je svoje mnenje o Trubarju strnil takole: **»Trubarjeva glavna zasluga je, da je nastala slovenska literatura, da je prvi pričel pisati slovenski jezik, da je uporabil latinsko pisavo in prvi vpeljal na Kranjskem tiskarno. Vse to mu zagotavlja častno mesto v literarni zgodovini Kranjske.«**

Precej se je razpisal o delu Dalmatina in Bohoriča. Hvali zlasti Dalmatina, ki je bil po njegovem pri poznavanju jezika daleč močnejši od Trubarja. Omenja, da so pri Trubarju zaradi naslonitve na nemški jezik pogosti barbarizmi, medtem ko naj bi za Dalmatina bilo značilno, da je z **»očitno posebno ljubeznijo gledal na slovanska narečja sosednjih dežel,«** čeprav tudi njegov jezik ni brez barbarizmov oziroma germanizmov. Tudi v pravopisu je bil Dalmatin zelo natančen (razlikuje med mehkim in ostrim s). Trubar je po Klunu pisal predvsem zaradi širjenja reformacije, ni pa gledal na dvig jezika, Dalmatin pa je deloval tudi za povzdigo jezika. Prevod Biblije je Dalmatin posvetil trem deželam Štajerski, Kranjski in Koroški, ki so si tudi razdelile stroške za to izdajo.²⁹⁸ Pri oceni Bohoriča Klun povzema Kopitarjevo pozitivno mnenje. Sicer pa se sklicuje tudi na Schnurrerja.²⁹⁹ H koncu VII. nadaljevanja ugotavlja, da so prva dela, pisana v deželnem jeziku, nabožne vsebine in da se še danes marsikdaj kaže veliko večji odmev pri prebivalstvu za tovrstna kot za druga literarna dela. Klun pravi: **»S temi stoletja razširjenimi religioznimi knjigami je bila dana trajna osnova za domovinsko literaturo; kmet se je naučil brati, da sedaj bere raje kot nekdanj.«**³⁰⁰ Na zgodovino reformacije se nanašajo tudi pisma Primoža Trubarja cesarju Maksimilijanu, ki so jih v Mittheilungen ponatisnili leta 1853 iz dunajskega Notizenblatt,³⁰¹ za objavo pa jih je pripravil J. Chmel, ki jih je izbral iz državnega arhiva.

Zanimanje za reformacijo pa tudi kasneje ni ponehalo. V šestdesetih letih so se s to problematiko ukvarjali protestantski pastor Elze, P. Radič in A. Dimitz. Elze je že 1861 pisal o Trubarjevem spomeniku v Derendingenu.³⁰² Istega leta je Radič objavil Beiträge zur Reformationsgeschichte Krains. To je kronološki pregled, napisan na osnovi arhivskega gradiva po večletnem raziskovanju.³⁰³ Poleg tega je P. Radič na mesečnem sestanku predaval o A. Vramčevi kroniki in o Mandelčevi tiskarni.³⁰⁴ Leta 1862 je Elze prikazal zanimive podatke o proračunu protestantske gimnazije v Ljubljani leta 1582, navajal vrsto učiteljev in plače.³⁰⁵ Leta 1864 je Hicinger objavil regeste, ki se nanašajo na reformacijo, po podatkih iz ljubljanskega stolnega arhiva.³⁰⁶ S Hicingerjem je polemiziral Elze³⁰⁷ in popravil nekatere Hicingerjeve podatke o Trubarjevem življenju. Dimitz je na okrog 80 straneh leta 1867 objavil bogato listinsko gradivo iz dobe reformacije.³⁰⁸ Marsikje pa je prikazal že tudi protireformacijske ukrepe. Tako je 1863 pod naslovom Geschichte der Reformation in Krain objavil vire o preganjanju predikantov iz far Škocjan, Vipava in Idrija.³⁰⁹ V šestdesetih letih še večkrat zasledimo pisanje o Tomažu Hrenu in protireformaciji.

²⁹⁷ MHK 1852, str. 65–71, 73–79.

²⁹⁸ MHK 1854, str. 35 omenja, da so znašali celotni stroški 8000 ft, od tega je dala Štajerska 1000 ft, Koroška 900 ft in Kranjska 6100 ft.

²⁹⁹ Chr. Fr. Schnurrer, Slavischer Buchdruck im 16. Jahrhundert. Tübingen 1799.

³⁰⁰ MHK 1854, str. 33–37.

³⁰¹ Notizenblatt der kais. Akademie der Wissenschaft 1852, št. 13, str. 199–208; št. 14, str. 213–224. MHK 1853, str. 33–39; 41–47. V Gratzjevem Repertoriumu pri avtorskem kazalu tega pod Chmel J. ni, tudi v stvarnem kazalu ne.

³⁰² MHK 1861, str. 63.

³⁰³ MHK 1861, str. 67–69, 73–75.

³⁰⁴ MHK 1861, str. 84–85.

³⁰⁵ MHK 1862, str. 110–111.

³⁰⁶ MHK 1864, str. 1–7, 51–55.

³⁰⁷ MHK 1864, str. 84–86.

³⁰⁸ MHK 1867, str. 43–124.

³⁰⁹ MHK 1863, str. 47–51, 56–59.

O zgodovini šolstva v času reformacije je pisal tudi F. Richter v razpravi *Zur Geschichte des Schulwesens in Innerösterreich* s podnaslovom *Schulordnung der Laibacher evangel. Landschafts-Schule*, kjer podaja stanje v vseh štirih razredih stanovske šole in govori o posameznih predmetih, učnih knjigah, učiteljih in inšpektorjih.³¹⁰ Žal ne navaja virov.

Ne le za zgodovino protestantskega šolstva, ampak za **zgodovino šolstva** do konca 18. stoletja nasploh je zanimiv tekst profesorja Franca Wildeja iz leta 1792, ki ga je našel med akti v arhivu gimnazije njen tedanji ravnatelj in dolgoletni sodelavec *Mittheilungen Nečasek* in ga objavil pod naslovom *Haupttabelle über den Zustand der Unterrichts-Anstalten im Herzogthume Krain*.³¹¹ *Mittheilungen* prinašajo še nekaj Nečaskovih prispevkov oziroma predavanj iz zgodovine šolstva na Kranjskem.

Zanimivi so razni **teoretični članki o razvoju zgodovinske znanosti** in še posebej zgodovino-pisja pri nas. E. H. Costa se loteva problematike deželne (pokrajinske)³¹² zgodovine v odnosu do svetovne zgodovine. V. Klun svoje poglede na razvoj zgodovinske znanosti večkrat podaja v uredniških opombah in pozivih na sodelovanje ter v referatih na občnih zborih. Še posebej pa je Klun pisal o razvoju zgodovino-pisja na Kranjskem.³¹³ Obe razpravi sta vredni večje pozornosti.

Costa začenja svoja razmišljanja o najstarejših zgodovino-pisicah od grških logografov Tukidida, ki še v našem času velja kot vzorec pragmatičnega zgodovino-pisja. Omenja rimske pisce Corneliusa, Cezarja, Livija, predvsem pa Tacita. Po propadu starega veka pride spet čas mitologiziranja in zgodovino-pisje se je šele v novejših stoletjih, posebej še v 19., pričelo razvijati, tudi po zaslugi primerjalnih jezikovnih raziskav (Bopp, Grimm, Humboldt). Za srednji vek meni Costa, da je prinesel malo pravih zgodovinskih del, pač pa mnogo kronik, veliko neprecenljivega materiala za prave pisce zgodovine. Izdajanje raznih listin in dokumentov je cilj posameznih akademij, društev in znanstvenikov, včasih sicer brez pravega načrta. Velik je pomen edicije *Monumenta Germaniae*. Svoje čase je bilo stremljenje vsakega znanstvenika napisati svetovno zgodovino. Kljub nekaterim slabostim, ki so jih imela taka dela, smo vendar lahko hvaležni vsem očetom univerzalnih zgodov. Costa omenja Rottecka, predvsem pa F. C. Schlosserja, ki ga imenuje zadnjega univerzalnega zgodovinarja, ki pa je že opozoril preko svojih del na potrebo »velikega gospodarnega načela delitve dela tudi na področju zgodovino-pisja«. Schlosserjeva dela imajo, čeprav se je trudil delati po virih, zelo opazne vrzeli in so zato tudi enostranska. Zadnja leta razen šolskih knjig, poljudnoznanstvenih predstavitev in novih izdaj starih svetovnih zgodov. ni bilo na knjižnem trgu nobenih poskusov univerzalnih zgodov. Nasprotno pa so zrasle dragocene monografije, pokrajinske zgodovine, kulturne zgodovine, predstavitve posameznih dob ali posameznih kultur.³¹⁴ Na tak način pisanja so zlasti prešli Angleži; kot pisca Zgodovine Anglije predstavlja Costa T. B. Macaulaya.³¹⁵

Tudi v Avstriji je študiju domovinske zgodovine posvečeno v novejšem času več prostora. Na Dunaju je pričel delovati seminar za gimnazijske učitelje, podobno kot za fiziko in klasično filologijo. S tem bo avstrijska zgodovina pridobila nove strokovnjake. Vendar pa Costa poudarja, da je treba na področju avstrijske specialne zgodovine še veliko storiti. Sklicuje se na Helferta, ki je v svojem delu opisal uspehe zgodovino-pisja do leta 1852, opozarja na pomen številnih publikacij dunajske akademije in ugotavlja, da je novejši čas spoznal predvsem potrebo gojiti specialno zgodovino. Ko utemeljuje upravičenost pisanja pokrajinske in deželne zgodovine, ne ostaja le pri tej, ampak poudarja tudi pomen zgodovine mest in izdajanja virov, kot ga ima na primer *Diplomatarium Carniolicum* za bodočo zgodovino Kranjske. Poudarja tudi povezanost in odvisnost zgodovine ene dežele ali mesta ali biografije posameznikov s svetovnimi problemi človeštva. Zdi se mu, da je »pomen zgodovine velik tudi za vzbujanje patriotizma. Kje drugje, če ne pri naših prednikih, bodo našli primere za pravilno delovanje in vedenje, čeprav ni vse kar so delali, vredno posnemanja«. Kot posnemanja vreden primer

³¹⁰ MHK 1854, str. 17–19.

³¹¹ MHK 1860, str. 65–72. V. Schmidt v *Zgodovini šolstva in pedagogike I–III* (Ljubljana 1963–1966) objave tega rokopisa ne omenja.

³¹² *Provinzialgeschichte in ihrem Verhältniss zur Universalgeschichte, deren Theile, Quellen und sachgemässe Bearbeitung*. MHK 1855, str. 7–8, 9–11.

³¹³ *Über die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain* MHK 1857, str. 46–53.

³¹⁴ Costa se sklicuje pri tem na J. H. Helferta, ki piše o nacionalni zgodovini.

³¹⁵ T. B. Macaulay (1800–1859) je bil zgodovinar, liberalni politik in nekaj časa celo vojni minister.

navaja Akademijo operosov, ki je nekoč tako uspešno delovala v Ljubljani. Poudarja praktično stran uporabe zgodovine za pravo, še posebej za državno pravo v naših deželah, kjer je celoten pravni sistem nastal po historičnem razvoju. Omenja, da če pogledamo deželne stanove in podobno, je veliko sedanjega rezultat in produkt prejšnjih zgodovinskih dob (delitev teritorija, meje dežel, območja delovanja županov, pravice cerkvenih patronatov itd.). Deželna zgodovina se po Costi tako kot svetovna deli na politično in kulturno, ta pa spet na zgodovino umetnosti, literature, ekonomske raziskave itd.

Posebej se dotakne še vprašanja zgodovinskih virov. Za čas po reformaciji in do francoske revolucije so med viri zelo važna razna tajna poročila, stiki poslanikov in veleposlanikov, tajna špionaža. Ljudsko izročilo, ljudske pripovedke in pesmi zaslužijo posebno pozornost. »Kako važno bi bilo, da tudi to, kar se dogaja pred našimi očmi, zapišemo, ker bi bilo zanamcem potem veliko lažje razumeti naš čas,« pravi Costa in se sklicuje na sklep Historičnega društva, da bi v okviru društva vodili **kroniko vseh pomembnih dogodkov na Kranjskem**.

Costov članek je bil prebran na občnem zboru 14. februarja 1855 in je v zvezi z njim prišlo tudi do diskusije. Klun je opozoril, da so bili sicer poverjeniki zadolženi za pisanje kronik, žal pa prihaja malo tovrstnih podatkov, on sam pa stalno vodi svojo zasebno deželno kroniko, ki jo bo nekoč prepustil društvu.³¹⁶ Glede Akademije operosov sta Klun in Elze svetovala, naj Costa napiše njeno zgodovino. Ta je dejal, da je preveč zaposlen, vendar je kasneje (1861) objavil o njej članek.³¹⁷ Elze se ni strinjal s Costovo oznako Schlosserja.³¹⁸ Iz vsega Costovega pisanja je mogoče videti, da je poznal tedanjo usmeritev avstrijskega in evropskega zgodovino-pisja.

Klun pravi v uvodu članka o **zgodovinskem raziskovanju in zgodovino-pisju na Kranjskem**,³¹⁹ da ni mogoče pričakovati, da bi podal popolno sliko kranjskega zgodovino-pisja, da bo pa vendarle skušal dati pregled najpomembnejših del. Kranjska je bila most za dotok ljudstev v starem veku; preko nje so šla v prvih stoletjih razna ljudstva v Italijo, na Kranjskem se je borilo slovanstvo proti germanstvu Frankov, indijsko-slovansko poganstvo proti krščanstvu, na Kranjskem je nastalo središče v veliki južnoslovanski ljudski zvezi pod **Ljudevitom**, voditeljem južnih Slovanov. Nič manj pomemben in zanimiv ni srednji vek, ko je **Otokar II.** razširil svoje žezlo tudi preko Ljubljane. Globji vpogled v politične razmere je zelo otežkočen zaradi razkosanja Kranjske pod raznimi gospodi. V boju proti sovražnikom krščanstva (Turkom) »je bila Kranjska ključ do Italije, branik Avstrije in nemštva, na njenih skalnatih prsah se je raztreščila sila azijskih barbarov . . . s ponosom more Kranjec gledati na svojo slavno preteklost . . .«. Že šest stoletij povezuje Kranjsko prisrčna zveza s Habsburžani.

Viri za zgodovino Kranjske so raztreseni tudi v arhivih sosednjih dežel. Številni antični pisci nudijo bogato gradivo za našo geografijo in zgodovino, ki še ni dovolj izrabljeno. Srednji vek predstavljajo Fredegar, Pavel Diakon, anonimni pisec De Conversione Carantanorum. Hvali Glagolita Clozianus »našega učenega sodeželana Kopitarja«, ruski zgodovino-pisec Nestor in pa Hanžičeva Germania Sacra so pomembni viri. Klun hvali od sodobnikov koroškega zgodovinarja Ankershofna, predvsem pa Bianchija, ki je pregledal bogate arhive oglejskih patriarhov in jih tudi objavil. Klun se zaveda pomena izdajanja virov in posebej opozarja na arhive Andeks-Merancev, Ortenburžanov in celjskih grofov, škofov iz Brixna in Freisinga, ki bi jih bilo treba skrbno pregledati. Pravi, da je najbolj nejasno obdobje čas od Karla Velikega do Rudolfa Habsburškega, ker ni virov in je zato ta čas slabo raziskan.

Pri pregledu kranjskih zgodovino-pisnih raziskav se Klun naslanja na Linharta in podobno kot Linhart v uvodu k svoji zgodovini pričinja s T. Hrenom, omejuje se torej na zadnja tri stoletja, ki se mu zdijo najpomembnejša. Navaja Hrenove anale, ki sta jih omenjala Valvasor in Linhart, zadnji jih je nekaj celo videl v škofijskem arhivu, vendar so bili tedaj ohranjeni le še fragmenti. Klun omenja, da je v Loki Hren kopiral in ekscerpiral razne listine ter pisal tudi o prihodu Kočevarjev na Kranjsko. V bogatem stanovskem arhivu v Ljubljani je sam pregledal

³¹⁶ MHK 1855, str. 11, Klunove zapuščine žal ni v Ljubljani, tako tudi ni omenjene kronike in še marsičesa, kar je bilo v njegovih rokah (med drugim tudi Erbergov rokopis).

³¹⁷ MHK 1861, str. 41–46.

³¹⁸ MHK 1855, str. 11, (Herr Elze bekämpfte unter andern die vom Herrn Dr. Costa über Schlosser ausgesprochene Ansicht).

³¹⁹ Über die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain, MHK 1857, str. 46–53.

več Hrenovih del. Ta se nanašajo skoraj izključno na njegovo protireformatorsko delovanje in imajo v tem pogledu veliko vrednost.³²⁰ Zelo bi bil zaželen ponoven pregled škofijskega arhiva in arhiva ljubljanskega stolnega kapitlja. Naslednje pomembno zgodovinopisno delo je jezuita Martina Baučerja *Historia rerum Noricarum et Forojuliensium* iz leta 1660 (po Linhartovih podatkih³²¹ je delo našel grof R. Coronini v jezuitskem arhivu v Gorici leta 1773), ki pričinja z letom 1331 in v desetih knjigah pripelje do Ferdinanda II. Oba, Linhart in Klun, ugotavljata, da je delo pisano nekritično in povsem kronološko.

Nato piše Klun o dveh kranjskih historiografih velikega ugleda. Schönlebnova *Aemona vindicata* (1674) in *Carnioli antiqua et nova* (1681) sta sicer originalni deli, vendar brez kritike starejših in novih virov. »Mnogo je otroške naivnosti in verske vneme, tako bo pravo znanstveno delo lahko izmerljivo, čeprav po drugi strani ne gre zanikati, da se včasih trudi tu in tam samostojno prepričevati in primerjati. Pokazal je meje Kranjske po starem zemljepisu, našteva ljudstva, ki so baje tu nekoč živela in danes moremo komaj zadrževati smeh, če beremo, da so Japodi potomci Jafeta, Iliri Keltov, Vandali Slovanov itd. Pri tem razlaga rod Keltov od Kitajcev. Schönlebnovi anali so razdeljeni v odstavke, tako da prvi segajo od Adama do Kristusa, drugi pa do leta 1000.« Valvasor je, kot piše Klun, »rekel, da je Schönleben poglobljen bolj v tuje kot v domače stvari. Posebna je tudi Schönlebnova metoda, kajti piše na osnovi kronologije, tako da napiše na vsak list eno letnico, nato pa napiše na vsakega sporočilo, kakor mu je padlo na misel, brez vsake zveze.« Kot dokaz za to trditve navaja Klun, da je sam pri nekem antikvariju na Dunaju kupil Schönlebnov rokopis, ki je bil opremljen z opombami Dolničarja, v katerega posesti je bil, sodeč po exlibrisu. V tem rokopisu so bile tudi nekatere risbe, npr. slika Atila. Klun pravi, da se imajo rodbine Gallenberg, Blagaj in Auerperg Schönlebnu zahvaliti za velike monografije (Linhart pravi: za svoje rodovnike). Klun je kritičen tudi do Schönlebnovih genealogij, ki segajo, kot pravi, včasih celo v čas pred Kristusom, kar je vendar težko dokazati. Klun opiše tudi svetlo stran Schönlebnovega dela, saj je z neizrekljivo pridnostjo, vztrajnostjo in ljubeznijo zbral ogromno gradiva za zgodovino Kranjske. Pri tem je žrtvoval celo visoke duhovne časti in je svoje celotno življenje in dejavnost posvetil domovini. Oceno Schönlebnovega dela zaključuje z ugotovitvijo, da so pomanjkljivosti v njegovem delu bolj pomanjkljivosti njegovega časa kakor njegove osebe in zato mu moramo biti hvaležni in se ga s spoštovanjem spominjati.

Glede Valvasorja se Klun sklicuje na Linhartovo sodbo.³²² Poudarja izredno Valvasorjevo pridnost in dejstvo, da je za svoje delo žrtvoval del svojega premoženja. Strinja se z Linhartom, da so ostale še precejšnje vrzeli, zlasti o zgodovini Slovanov. »Na starejši zgodovini ni delal mnogo več kot njegovi predhodniki in je skoraj dobesedno prepisal Schönlebna, bogatejša in uporabnejša pa je njegova novejša zgodovina, še zlasti pa je topografski opis edinstven. Vsako mestece in vsaka posest najdeti tu svojo zgodovino. Posebej dragocene so šege in navade 17. stoletja, ki jih Valvasor prikazuje v vseh življenjskih okoliščinah.« K temu dodaja Klun še svoje ugotovitve, da je Valvasor v skladu s praznoverjem svojega časa večkrat mešal pravljice in zgodovino, da je včasih težko oboje ločiti, ker ima pripovedke za resnične in jih navaja kot prava zgodovinska dejstva. Klun vzklikne: »Kaj vse se ne najde v tej Zgodovini Kranjske . . . In vendar smo doslej skoraj do našega časa to enostavno ponavljali, tako da je resnično treba, da **končno oster nož historične kritike marsikatero verjetno in priljubljeno pripovedko loči od deželne zgodovine.**« Oceno zaključuje z besedami: »Velike so Valvasorjeve zasluge za topografijo Kranjske in za kulturno zgodovino 16. in 17. stoletja; nedosegljiva je njegova pridnost in patriotizem, nesmrtna ostaja njegova Slava vojvodine Kranjske, čudovit spomenik velikega moža in njegovega časa. Naj njegov patriotizem živi naprej in spodbuja k raziskovanjem naše lepe domovine v duhu našega časa v smislu sedanjega stanja zgodovinske znanosti.«

Čas od Valvasorja do Linharta po Klunu z izjemo hvalevrednih stremeljenj in prizadevanj Društva operosov ne nudi veliko vrednega. V glavnem gre le za ekscerpiranje, kompiliranje brez globljih reziskav. V to kategorijo prišteva Klun tudi Janeza Gregorja Dolničarja *Epitome*

³²⁰ Klun je pisal o T. Hrenu v *MHK* 1854, str. 41–43, v prispevku *Beiträge zur Literaturgeschichte von Krain*.

³²¹ A. Linhart: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*. Ljubljana 1981, str. 5.

³²² Prav tam, str. 7.

chronologica iz leta 1714, ki je le izvleček iz Schönlebna in Valvasorja, brez lastne presoje in zgodovinske kritike. Dolničar je dodal le nekatera poročila iz časa svojega življenja. Delo se velikokrat nepravilno citira kot vir, čeprav je to le za čas piščevega življenja. Taka ocena Dolničarja je bila tedaj splošno veljavna, najdemo jo tudi pri Linhartu in šele Peter Radič ga je ocenil drugače.³²³

Klun omenja, da so na Kranjskem cvetele tudi duhovne ustanove kot Stična, Kostanjevica, Bistra, jezuitski kolegij in druge. Stanje šolstva je bilo po tedanjem pojmovanju zadovoljivo. Vendar pa imamo po Klunu iz tega časa iz Stične ohranjeno le eno delo, in sicer Stratilovo kópjo historičnega dnevnika te ustanove; iz Kostanjevice in Bistre pa dotlej ni bilo znano nobeno v samostanu nastalo delo. Od jezuitov se je ohranilo nekaj samostanskih didaktičnih in religioznih spisov. Njihov dnevnik se nahaja v arhivu grofice Attems v Dolu. Klun mimogrede pripominja, da je to najzanimivejši zasebni arhiv na Kranjskem. Iz dnevnika je napravil Richter izpiske, ki jih je pred smrtjo izročil Klunu v obdelavo.³²⁴ Po Klunovem mnenju so razmeroma največ storili frančiškani, zlasti na področju slovenskega jezika in literature, vendar jih poimensko ne našteva.

Precej obširno piše o Akademiji operozov.³²⁵ Pove, da iz Italije izvira ideja, da se v večjih mestih zbirajo učenjaki z namenom, da bi gojili znanosti pod simboličnim imenom Akademija. Ta vpliv se je razširil tudi k nam v Ljubljano. Tudi sicer je vpliv razvoja znanosti in umetnosti k nam prodiral iz Italije, kar kažejo biografije skoraj vseh pomembnejših Kranjcev, ki so študirali na italijanskih univerzah. Akademije so se v duhu tedanjega časa bolj ukvarjale s tajinstvenimi sanjarijami kot s stvarnim raziskovanjem in resničnimi znanostmi, kljub temu pa so za svoj čas storile marsikaj važnega. Ljubljanska akademija je pokazala zanimanje za rimske spomenike stare Emone. Iz tega časa je v Ljubljani veliko arhitekture, kiparskih in slikarskih del, ki še danes vzbujajo pozornost poznavalcev. Okusu in vplivu operozov so pripisane stavbe kot stolnica, uršulinska cerkev, šempetrska cerkev, mestna hiša, semenišče itd. Klun govori še o razcvetu glasbe v tem času in omenja ustanovitev filharmonične družbe, ki se je tesno povezala z Akademijo. Klun obžaluje, da je Akademija, okras dežele, okrog leta 1725 prenehala delovati. Posebej poudarja, da med njenimi člani ni bilo jezuitov, čeprav so bili ti tedaj nosilci znanosti. Ljubljanski kanonik Jurij Andrej Gladič (Glaudich), z akademskim nazivom Inermis,³²⁶ je deloval zlasti na področju cerkvene zgodovine. V arhivu ljubljanskega stolnega kapitlja je ohranjen rokopis *Relatio historico-poetica de Memorabilibus Carnioliae in duas partes divisa*. Za okrasitev te izdaje, ki pa ni prišla na svetlo, je bil naprošen Julius Qualia, ki je naslikal naslovno stran. Gladičev namen je bil, da to, kar sta Schönleben in Valvasor obširno obdelala, prikaže v kratkem, prijetnem in poetičnem stilu, vendar je vzel vse za čisto resnico in ni nič sam na novo raziskoval.³²⁷ Zato Gladičevo delo nima posebne vrednosti, pa tudi sicer med člani Akademije razen Dolničarja ni nikogar, ki bi bil pomemben za razvoj kranjskega zgodovinopisja. V petdesetletnem znanstvenem premoru nato ni na Kranjskem nastalo nič pomembnejšega za zgodovinopisje, razen nekaj manj vrednih del jezuitov. Ob znova oživljeni Akademiji (1781) poudarja Klun velike zasluge grofa Edlinga, ki je bil izvoljen za ravnatelja društva, za predsedujočega pa je bil postavljen baron Gusič (Gossich), predsednik kranjskih stanov. Čeprav so bili prvi koraki obnovljene Akademije zelo pogumni, pa ni imela pravega uspeha. »Združitev različnih okoliščin, negotovost usode skoraj vseh članov, ki je posledica nove organizacije oblasti, ukinitvev deželnih uradov in teološkega, kmalu nato tudi filozofskega študijskega oddelka, s čimer je en član za drugim odpadel, — je moralo imeti za posledico razpustitev celotnega telesa in bilo bi zelo nepravilno, če bi razpust društva pripisovali nedelavnosti posameznih članov.«³²⁸ In Klun vzklikne: »Kdaj bo prišel čas, ko bo z združitvijo kranjskega historičnega društva z deželnim muzejem tretjič nastala taka ustanova (akademija) s pomlajeno močjo; kajti vsako razkosanje in delitev moči učinkujejo škodljivo in

³²³ M. Smolik, *SBL*, 12. zv., str. 75 (Thalnitser J. G.).

³²⁴ Klun je že večkrat omenil, kaj vse hrani v svoji zbirki, zato bi bila najdba njegovega arhiva zelo dragocena.

³²⁵ Glej, kaj o Akademiji piše Steska v *IMK* 1900. V glavnem se vsi ti podatki ponavljajo tudi v novejših delih npr. v *Zgodovini slovenskega slovstva I*, Ljubljana 1956, str. 298–300, nihče pa ne citira Kluna. Klun sam sicer tudi ne navaja vira, iz katerega je črpal, vendar se je najbrž naslonil na Erbergov rokopis, saj v začetku tega članka omenja veliko bogastvo doljskega arhiva.

³²⁶ To oznako najdemo tudi pri Erbergu (M. Uršič: Jožef Kalasanc Erberg . . . Ljubljana 1975, str. 125).

³²⁷ Enake podatke o Gladiču najdemo tudi pri Linhartu.

³²⁸ *MHK* 1857, str. 50–51.

za znanost velja tako dobro kot kjerkoli geslo našega monarha »**Viribus unitis!**«³²⁹ Misel, naj bi zgodovinarji delovali složno in združevali sile na področju znanstvenega raziskovanja, se kaže ves čas Klunovega urednikovanja.

Klun omenja še Societas unitorum,³³⁰ ki je bila bolj religiozna kot literarna družba, pod vplivom jezuitov. Zanimiva je zbirka posameznih biografij njenih članov v *Theatrum memoriae*. Klun pove, da ima prepis tega dela tudi v svoji zbirki.

»Z Linhartom se pričanja nova epoha in ta največji zgodovinar Kranjske zasluži natančnejšo oceno . . . Linhart se je zavedal svoje naloge in je imel v sebi vse pogoje za dobrega historika . . . Bil je prvi Kranjec, ki se je pri delu za domačo zgodovino postavil na slovansko stališče, prvi, ki je z lučjo etimologije in jezikovne primerjave raziskoval najstarejša bivališča, najstarejše sorodstvo in socialni razvoj, – prvi, ki je kulturnozgodovinskemu delu poganskih Slovanov obračal tisto pozornost, iz katere izvirajo pravna stanja in politične razmere, – prvi, ki je po Schlözerjevemu pravilu pritegnil sorodne sosedo v območje svojih raziskovanj in na ta način predstavil svoji naciji skoraj popolno sliko južnih Slovanov. Linhart je bil končno prvi, ki je s strogo znanstveno raziskavo povezal zgodovinsko kritiko in na ta način sestavil pragmatično zgodovino Kranjske, ki odgovarja vsem zahtevam za tovrstna dela. Obžalovati je le, da se ta zgodovina prekine pri Karlu Velikem in da izredno težko in temno obdobje od Karla Velikega do Rudolfa Habsburškega še vedno čaka na vrednega Linhartovega naslednika. Četudi bodo novejša raziskava nekatera Linhartova mnenja glede na starejše slovanstvo modificirala, ostaja njegova zasluga velika in Kranjska mu je dolžna visoko zahvalo.« Klun obsežno citira tudi Linhartov uvod.³³¹

V začetku 19. stoletja najdemo po Klunu bolj leposlovne kot znanstvene zgodovinske raziskave o Kranjski. V *Laibacher Wochenblatt* se je leta 1804 pričelo zbiranje zgodovinskega gradiva, objavljene so bile številne biografije Kranjcev, ki so bile samo nekoliko slogovno izboljšane ponatisnjene v *Illyrisches Blatt* v tridesetih in štiridesetih letih. Glede Hoffovih *Gemälde aus Krain* meni Klun, da prinašajo dragocene topografske in statistične podatke, v zgodovinskem pogledu pa za starejše obdobje skoraj samo izvlečke iz Valvasorja, določeno vrednost imajo le za novejši čas.

V francoski dobi je bil pomemben *Telegraf Illyrien* (!) sama doba pa je na sploh bila naklonjena topografiji in zgodovini Kranjske. V Vodnik je vztrajno deloval na polju arheologije in zgodovine. Ne smemo ga soditi le po šolski knjigi *Geschichte des Herzogthums Krain*, ki je sicer dobra in potrebna, le da je v naših dneh marsikaj zastarelo, kajti novejša raziskava avstrijskih zgodovinarjev Chmela, Jaegerja idr. prinašajo vsako leto vrsto novih rezultatov, »zato se more v naših dneh marsikdo nasmehniti ob tem, kar smo kot gimnazijci v svoji nedolžnosti dobremu Vodniku verjeli.« Knjiga bi imela večjo vrednost za zgodovinarja, če bi avtor opomnil, kam spadajo citati, ki so v knjigi množično nakopičeni; tako so pa odvečen balast, neuporaben za laika in za strokovnjaka. Zelo pohvaliti je pri Vodniku epigrafska dela, ki, dodana Linhartovim, tvorijo že kar znatno zbirko.³³² Na kratko navaja Klun prof. Zupančiča (*Supantschitsch*), hvali njegovo zbirateljstvo in zgodovinske prispevke v *Laibacher Wochenblatt*, čeprav je v njih pisec včasih preveč polihistor. Richterja postavlja Klun takoj za Linhartom, saj pravi: »V prvih dvajsetih letih se je bleščala v kranjskem zgodovinopisju nova zvezda, poleg Linharta najbolj bleščeča. To je bil doktor teologije in profesor svetovne zgodovine, obenem redaktor *Laibacher Zeitung* in *Illyrisches Blatt* Franz Xaver Richter, mož obširnega znanja, zelo delaven in navdušen za deželo, ki ji ni pripadal po rojstvu, ampak po svojem nagnjenju.« Richter ni napisal nobenega samostojnega dela o Kranjski, vendar pa so njegovi številni prispevki v *Archiv für österreichische Geschichte*, *Geographie* und *Statistik* zelo temeljiti. Richter je sodeloval v nagradnem natečaju, ki je bil razpisan na pobudo nadvojvode Janeza na temo geografija in zgodovina Notranje Avstrije v srednjem veku. Klun našteva vrsto Richterjevih razprav (oris zgodovine Ljubljane do ustanovitve ljubljanske škofije, predдела o zgodovini grofov Auersperg, o jezuitih na Kranjskem, o najstarejši cerkveni zgodovini, topografsko-zgodovinska dela o Bohinju in drugih delih dežele, študije virov za

³²⁹ MHK 1857, str. 51.

³³⁰ To je bratovščina sv. Dizme, ustanovljena 1688 in je veljala za nekakšnega predhodnika akademije.

³³¹ MHK 1857, str. 51.

³³² MHK 1857, str. 51–52.

popolno topografijo Ilirije itd. Vse to je nastalo na podlagi temeljitih raziskav in je izdelano z veliko zgodovinsko prodornostjo, tako da spadajo ta dela k najdragocenejšim prispevkom o srednjeveški kranjski zgodovini. Richter je z navdušenjem obiskoval razne arhive, urejal arhiv kranjskih deželnih stanov, zbiral z neutrudno pridnostjo in obdelal marsikatero temno obdobje, dokler ni bil premeščen v Olomouc. Še v visoki starosti je bil dejaven na področju zgodovinskih raziskav in zadnjo pomlad pred smrtjo je poslal Klunu precejšen del virov, da bi jih ta obdelal.³³³

Klun omenja zasluge časopisov *Illyrisches Blatt* in *Carniolia* za kulturno in deželno zgodovino; prenehanje izhajanja obeh se mu zdi nesporna izguba za duhovno življenje na Kranjskem. Omenja nastanek Historičnega pokrajinskega društva za Kranjsko leta 1843 in poudarja, da je v njegovem razvoju pomemben mejnik ločitev od Notranjeavstrijskega historičnega društva. O *Mittheilungen* pravi, da ni primerno, da bi o njih pisal, ker je strokovnjakom glasilo poznano, sam pa je bil šest let redaktor časopisa. Leto 1848 za znanost in literaturo ni bilo ugodno, kajti »od surove zmešnjave orožja bežijo mirne muze«. Žal so ti tresljaji dosegli celo *Mittheilungen*, »kar ne bi pohvalil noben prijatelj znanosti, to toliko manj, če bo upošteval nadvse enostransko stališče, na katerem je npr. bilo jezikovno in narodnostno vprašanje razpravljano.« H. Coste *Reise-Erinnerungen aus Krain* (1848) imajo po Klunovem mnenju vrednost zlasti v topografskem pogledu, ker v novejšem času ni nastalo nič podobnega o Kranjski. Vmes se prepletajo številne zgodovinske notice, ki so dokaz neutrudne zbirateljske pridnosti. Klun hvali Costova prizadevanja in domoljubje. Zapiše pa tudi: »Es wäre jedoch sehr zu wünschen, dass endlich eine Topografie in Verbindung mit einer kurzen Geschichte Krain's, wenigstens ein Handbuch, an's Licht käme, damit wir nicht in Reisebüchern, Journalen, ja selbst in Schulbüchern so vielen crassen Unrichtigkeiten begegnen würden.«³³⁴ Vneta sodelavca društva sta župnik Hicinger in numizmatik Jelovšek, le ob močni podpori takih sodelavcev je lahko Klun pričel izdajati svoj *Archiv*.

Ob koncu svoje precej obsežne razprave se Klun še enkrat ustavi ob vprašanju najstarejših prebivalcev Notranje Avstrije: D. Trstenjak je v Novicah, ki tudi sicer »prinašajo mnogo zanimivega za zgodovino in topografijo Kranjske«, pričel obdelovati to vprašanje in se je postavil na strogo slovanska tla in zagovarjal idejo, naj bi bili prvi prebivalci Notranje Avstrije Slovani. Hicinger je prevzel skrajno težko nalogo, da je številne Trstenjakove slovenske sestavke predelal v nemški jezik, v nepretrgano celoto in vanjo vpletel tudi rezultate svojih lastnih raziskav. Klun pravi, da ostaja vprašanje še dalje odprto, da se sam s Trstenjakom ne strinja v vsem in se mu zdi primerno, da se vsake presoje glede Trstenjaka vzdrži. Trdi pa, da brez poznavanja slavizma in jezikovne primerjave to vprašanje ni rešljivo. Svoja razmišljanja zaključuje Klun s hvalo Trstenjakovih prizadevanj, ker je imel pogum stopiti v temen pragozd, kjer je res še veliko nejasnega. Zato se mu zdi nepošteno in žaljivo pogumnega raziskovalca z ošabnimi ali zastarelimi frazami tlačiti in mu delati ovire.³³⁵

Celotna Klunova razprava je povzetek govora, ki ga je imel na mesečnih zborih 4. 4. in 15. 5. 1856,³³⁶ objavljena pa je bila tudi v dunajski reviji *Oesterreichische Blätter für Literatur* 1857 (št. 2). Kar se tiče njegovih ocen in gledanj na razvoj zgodovinopisja na Kranjskem, je treba priznati, da so dokaj realne in se z redkimi izjemami kar precej ujemajo z današnjimi.

S tem prerezom skozi vsebino *Mittheilungen* sem skušala pokazati, da je bil časopis za takratne čase dokaj sodobno glasilo in ne nekaj zastarelega, omejenega le na antiko in srednji vek, kakor se je kasneje pogosto prikazovalo. Opozorila sem le na najbolj opazne teme.

³³³ MHK 1857, str. 52.

³³⁴ MHK 1857, str. 53.

³³⁵ MHK 1857, str. 53.

³³⁶ MHK 1856, str. 45.

Zusammenfassung

DER HISTORISCHE VEREIN FÜR KRAIN (4. TEIL)

Olga Janša-Zorn

Beweis für das erfolgreiche Wirken des Historischen Vereins für Krain sind 23 Jahrgänge der »Mittheilungen des historischen Vereins für Krain« (1846–1868). Es handelt sich im wesentlichen um eine Monatsschrift, nur ausnahmsweise wurden in einigen Jahren weniger Nummern herausgegeben. In der Regel war der jeweilige Vereinssekretär auch der Redakteur des Vereinsblattes, das von ihm geprägt wurde. Am reichhaltigsten war der Inhalt zur Zeit der Redaktion von V. F. Klun (1851–1856) und von E. H. Costa (1856–1858), in der Zeit von A. Dimitz (1859–1868) macht sich ein Mangel an Mitarbeitern breit, deshalb verfaßt der Redakteur viele Beiträge selbst, gleichzeitig erhöht sich die Zahl der veröffentlichten Quellen. Die »Mittheilungen« haben einige ständige Rubriken (Verzeichniss der von dem hist. Vereine für Krain erworbenen Gegenstände, Diplomatium Carniolicum, Die Lapidar-Denkmale Krains, Alterthümliche Funde, Literatur, Berühmte Krainer, Monats Versammlungen . . .).

Für die ersten Jahrgänge (1846–1850) kann man behaupten, daß der hauptsächlichliche Akzent auf der älteren Geschichte liegt, vor allem auf der Antike. Von den Verfassern dieser Zeit wären folgende erwähnenswert: F. X. Richter, K. Ulepič, H. Costa, A. Jelovšek, P. Hicinger, F. J. Rechfeld. Nach dem Jahre 1850 erweiterte sich der Mitarbeiterkreis, zu den bereits erwähnten kommen E. Rebič, V. F. Klun, E. H. Costa, F. Metelko, P. Radič, J. Kosmač, J. Steska hinzu sowie der zugezogene Gymnasialdirektor J. N. Nečasek und der protestantische Pastor Th. Elze. Auch Autoren, die außerhalb Krains leben, kommen zu Worte, so zum Beispiel I. Orožen, D. Trstenjak, R. Puff, F. Ilwof, R. Knabl, und J. Zahn aus der Steiermark, einzelne aus Görz, weniger Beiträge stammen aus Kärnten. Auch einige Historiker aus Wien, Salzburg, Mähren und anderswo findet man unter den Mitarbeitern. Besondere Interesse gilt der Geschichte der französischen Kriege und der Illyrischen Provinzen, den Türkeneinfällen, der Reformation und der Geschichte des Schulwesens, der Literatur- und Kulturgeschichte der Slowenen sowie sprachwissenschaftlichen Fragen. Ferner gibt es Polemiken und theoretische Abhandlungen, Bibliographien, Berichte über die zeitgenössische Literatur, über archäologische Ausgrabungen, ein beträchtlicher Raum wird der Lokalgeschichte eingeräumt, der Geschichte der Adelsfamilien, der Kirchen-, Rechts- und Wirtschaftsgeschichte, ethnographischen Besonderheiten und mancherlei mehr.

Aufgrund der autochtonistischen Theorie Trstenjaks, mit welcher der Verfasser das slowenische Selbstbewußtsein heben wollte, kam es zu heftiger Kritik von seiten der deutschen Historiker und zu Polemiken in verschiedenen Publikationen außerhalb Krains (M. Koch), gleichzeitig auch zu Angriffen auf den Historischen Verein und sein Blatt. Darum wurden nach 1858 keine Beiträge von Trstenjak mehr veröffentlicht. Von den theoretischen Beiträgen ist der von Costa über Probleme der Landesgeschichte und der von Klun über die Entwicklung der Geschichtsschreibung in Krain interessant, der Linharts Werk lobend bewertet. Die vom Historischen Verein für Krain gepflegte Geschichtsschreibung stand unter dem Einfluß der damaligen österreichischen Geschichtsschreibung, weniger der in Deutschland, obwohl die Kontakte zu einigen Vereinen dort sehr lebhaft waren.